

DON KIHOT

roman

Birinji kitap

Hormatly okyjy, eliňizdäki romanyň dünýädäki iň gowy, iň genial romandygyny köpüňiz bilýänsiňiz. Belinskiň aýdyşy ýaly, şu roman dünýä edebiýatynda täze, hakyky edebiýatyň düýbünü başlaýar, şu güne çenli hem ol dünýä ýazyjylaryna nusgalygyny ýitirmän gelýär. Bu romanyň birinji kitaby çapdan çykandan soň Serwantes dessine tutuş Ispaniýada hem Ýewropa ýurtlarynda meşhur bolýar, hatda awtoryň bu üstünligine görübilmezçilik edip, haýsydyr bir talantly ýazyjy romanyň ikinji kitabyny Serwantesiň ady bilen ýazyp, çap etdirip, onuň şöhratyny püçege çykarjak bolýar, ony kimiň edeni şu güne çen näbelli, her hal inkiwizasiýanyň eli bardyr öýdülip çaklanylýar.

Roman şol döwürlerde halys ýoň bolan gahrymançylyk, rysarçylyk romanlaryna kinaýa,яңсы,пародия hökmünde ýazylypdyr. Beýik rus ýazyjysy Dostoýewskiý: «Eger Allatagala: «Eý, adamzat, millionlarça ýylda ýüze tutarlyk näme iş etdiň?» diýip soraýsa, diňe şu kitaby görkezip bolar» diýen pikiri aýdypdyr. Siz kitaby okap çyksaňyz ol sözleriň halys ýürekden aýdylandygyna göz ýetirersiňiz.

GIRIŞ ÝERINE TERJIMEÇIDEN

Islendik kuwwatly imperiýa gol astyndaky halklaryň üstünden däl, öz halkynyň üstünden hem bedibagtlyk baryny inderýär, emma güýçli imperiýalar döwründe edebiýatda-da, sungatda-da görüp-eşidilmedik ösüşler bolýar. Dünýäniň başdan bir böleginde höküm süren, Ýewropanyň köp bölegini, Aziýanyň, Afrikanyň, Amerikanyň birentek ýerlerini basyp alan, obrazly aýdanynda, üstünde hiç mahal gün ýaşmaýan Ispan imperiýasy döwründe, XVI, XVII asyrlarda dünýä belli alymlar, ýazyjylar, hudožnikler adamzadyň altyn fonduna öz ölmez-ýitmez eserlerini goşdular. Serwantes, Lope de Wega, Kalderon, Tirso we Molina, Kewelo, Gongora, Greko, Murilo, Welaskes dagy elhenç inkiwizasiýanyň, eden-etdiliginiň höküm sürendigine garamazdan, edebiýata hem sungata «altyn asyry» bagş etdiler.

Migel de Serwantes Saawedra 1547-nji ýylyň 29-njy sentýabrynda tebibiniň maşgalasynda dünýä inýär, Ispaniýanyň dünýä deňizlerinde, okeanlarynda hem üç kontinentinde agalyk sürýändigine garamazdan, onuň kakasy garyp bolupdyr, şol garyplyk ýazyjynyň hem ömürboýy hemrasy bolupdyr. Ýogsa ýazyjy ýaşlyk ýyllaryndan başlap, Ispan korolynyň goşunynda gulluk edip, edermenlik görkezip, türkler bilen agyr söweşde ýaralanyp, maýyp bolupdyr. Oňa meşhur goşunbaşlyklar söweş edermenligini kepillendirýän ençeme zamunnamalar beripdir, ýöne ol iline gaýdyp gelýärkä, onuň münüp gelýän gämisini türkler ýesir

alýar, ol ömrüniň baş ýylyny türkleriň golasty döwleti bolan Alžirde ýesirlikde geçirýär. Ýesirlikden gelip, maýyplygyna garamazdan, düşewüdi az wezipelerde işleýär, sebäp meşhur goşunbaşlyklaryň oňa beren zamunnamalary ýesirlikde geçiren baş ýylynda ähmiýetini ýitirýär. Eýse, bütin ömrüni diýen ýaly patyşa ak ýürekden hyzmat eden, beýik ispan näme diýip garyplykda ýaşapdyr? Sebäp Ispaniýanyň Amerikadaky koloniýalaryndan ummasyz köp möçberde altyn-kümüş gelip başlaýar, şeýlelikde, pul beýlede dursun, altyn-kümüş hümmetini ýitirýär, altyn-kümüşe gyzyp daýhanlar ýer ekmesini, maldarlar mal bakmasyny, dokmaçylar dokmasyny, hünärmenler öz kesbini terk edýärler, ýagny altyn-kümüş ýurdy krizise batyrýar, asyrlarboýy dowam eden üznüksiz uruş halky tozdurýar. Diniň gaty güýjemegi zerarly dindarlar çaksyz köpeliýär. Ispaniýada şol mahallar tas bir milliona golaý dindar bolupdyr. Şeýdibem Serwantes baý öýüň garyp çagasy bolup galyberýär.

Serwantes döredijilik işine şahyrylykdan başlaýar, ýöne ondan gelýän şöhratdan oňa depesinden ýagýan durmuş külpetleri köp bolupdyr. Soňra ol birnäçe drama eserlerini, romanlary ýazypdyr, ýöne oňa esasy şöhrat getiren romany eliňizdäki romandyr. Bu romany ýazmak pikiri onuň kellesine zyndanda ýatyrka gelipdir. Ol sadalygy, ynanjaňlygy zerarly, üç gezek dürli töhmetler bilen ispan zyndanynda ýatýar.

Häzir dünýäniň kitap magazinlerini, kino ekranlaryny Amerikanyň gorkunç romanlarynyň, filmleriniň tutuşy ýaly, Serwantesiň ýaşan döwründen öň, ýaşap ýören zamanlary rysar romanlaryny ýazmak şeýlebir ýoň bolupdyr, hatda başga eserleri ýazmak unudylypdyr. A rysar romanlary bolsa, çyna berimsiz çypdyrmalardan, jadygöýlerden, arwah-jynlardan, aklyňa sygmajak samahyllamalardan doly bolupdyr. Serwantes şolaryň ählisiniň üstünden gülmek, ählisini tankytlamak maksady bilen «Don Kihoty» ýazýar. Ol altmyş ýaşynda çap edilýär, dessine onuň şöhraty tutuş Ispaniýa, onuň koloniýalaryna, goňşy döwletlere ýaýraýar. Soňra awtor onuň ikinji kitabyny ýazýar, elbetde, dürli ýerlerde aldygyna çykyp başlan romandan ýazyja pul gelendir, emma ony sowmaga ýazyja purýja berilmeýär, ol altmyş sekiz ýaşynda älemde ötür.

Serwantes kitabyna ýazan girişinde kitabyny näme diýip ýazandygyny düşündirjek bolup gaty heläk bolýar, çünki özünden öňki ýaşap geçen meşhur ýazyjylara, döwürdeş ýazyjylaryna garşy gidämek, ýeňil wezipe däl. Her hal ol özünde şeýle batyrçaýlyk tapyp romany ýazyp bilipdir. Esasy zat – romanyň ýazylmagy hem çap edilmegi. Şonuň üçinem awtoryň öz romanyny döredişi, rysar romanlaryna meňzetjek bolşy barada berýän maglumatyny gysgaldyp almagy makul bildik.

Bir gyzykly zady hem aýdaýyn: jahandar rysaryň ýaraglary Sanço – ýagny Aleksandr, türkmençe Isgender. Tä roman çap bolup çykýança şu ady aşaky gatlagyň adamlaryna dakmak gadagan eken, diňe şondan soň ol ady ýokary synp wekilleri çagasyna dakmaga hem höwesek bolmandyrlar, sebäp Sanço durmuşda gabat gelýän gülkünç tip.

Romanyň gahrymany jahandar rysar Don Kihot Lamançly, ol dünýäniň garyp-gasarlarynyň, ezilenleriniň goragyna çykan, bir seretseň, kemakyl, bir seretseň aňrybaş akyly adam.

Roman öňki SSSR-de ençeme ýola dürli dillerde çap edildi, dürli kinostudiýalar ol eseri ekranlaşdyrdy.

«Don Kihot» romany kinaýaly teýeneden doly, ol rysar romanlaryna ýazylan gyzykly ýaňsy, roman siziň söýgüli kitabyňyza öwrüler diýen tamamyz bar.

PROLOG

Eý, eli boş okyjy! Meniň aň-paýhasymyň önümi bolan eliňdäki kitabyň iň ajaýyp, iň kämil, iň paýhasly kitap bolmagyny nähiller isleýändigimi aýdyp kasam etmesem-de, sen ynanarsyň. Tebigatyň kanuny bar: Her kim özüne meňzeşi dogurýar, şol kanuny ýykmaq maňa-da başartmady, menem özüme meňzeşi dünýä getirdim. Meniň hasylsyz, maňyzsyz hem göýdük aklym ham bilen süňkden ybarat, hor, emma kellesi şu çaka çenli hiç kimiň ýatsa-tursa hyýalyňa gelmejek oň-pikirleri bilen urlup dykylan akyly gelip gitmeli gahryman baradaky romandan gaýry bir eseri dünýä getirip hem bilmezdi. Eýse ejire-cýteme sezewar bolanlaryň hem gam-gussanyň mesgeni bolan zyndanda Don Kihotdan gaýry nähili gahryman dogulmaga milt edip biler? Imisalalyk, jennete berimsiz ýer, açyk asman, çeşmeleriň şildirdisi, kalbyň asudalygy hatda önelgesiz Muzanam göwreli edip, dünýäni aňk edäýjek, haýranda goýaýjak eserleri döretdirmäge ýardam edip bilýär. Emma men bu eseri zyndanda ýazdym. Şeýle ýagdaý bolýar: atanyň bedroý, eli işe gelişmeýän, emelsiz çagasy dünýä inýär, emma atalyk söýgüsi onuň garagyny gapýar. Ol öz oglunyň kemçiliklerini görmek beýlede dursun, gaýta şol kemçilikleri zirek akyldan alamat hasaplap, otursa-tursa öz ýoldaşlaryna oglunyň eser hokgalary barada ýadaman gürrüň berýär. Biler bolsaň, men Don Kihotyň atasy bolandan bolsam-da, onuň hakyky atasy däl-de, öweý atasy, şol sebäplem özge awtorlaryň edişi ýaly akymyň ugruna ýüzmen, gözlerime ýaş dolduryp, perzendimiň hatalaryny bagyşla, onuň kemçiliklerini görmedikden bol diýip, gadyrdan okyjy, saňa asla ýalbarman. Hanha, Don Kihot, ol seniňem ilen-çalanyň däl, dostuňam däl, ynha sen, seniň göwräňde öz kalbyň, başynda öz kelläň, gursagyňda erkana erkiň bar, sen hiç kimden kem däl, patyşa öz köşgünde patyşa bolsa sen, öz öýünde patyşa, şonuň üçinem keýpiň kelläňde. Bir nakyl bardy: «Öz üçegimiň astynda men patyşanam öldürip bilerin» diýip. Bularyň ählisi seni ýüz görmekden, jogapkärçilikden halas edýär: şol sebäplem sen roman hakda kelläňe gelen zady şagladyp bilersiň: romany tankytlasam ýazgalarlar öýdübem çekinme, minnetdar borlar diýibem garaşma. Adaty romanlarda edilişi ýaly, men bu kitabyň öňüni akylyly giriş bilen, soňsuz sonetler, epigrammalar, mahabatlar bilen doldurman, dogluşy ýaly, öz bolşy ýaly seniň dykgatyňa hödürlemek isleýärin. Emma men bir zady aýtmalydyryn. Men bu kitaba uçursyz agyr zähmet siňdirdim, ýöne şu okap oturan sözbaşyny ýazmak meniň üçin baryndan kyn boldy. Men bu sözbaşyny köp gezek ýazjak bolup galama ýapyşdym, emma näme ýazjagymy bilmän, her gezek taşlamaly boldum. Ine, bir gezek, öňüme kagyz alyp, gulagyma ýelegimi gysdyryp, tirsegimi stola diräp, aýalarymy çekgäme goýup, aýgytly pikire gelip bilmän otyrkam, tötänden bir dostum geldi, ol gaty akylydy, okumyşdy, ol meniň pikire gark bolup oturanymyň sebäbini sorady. Men oňa Don Kihota giriş

ýazyp bilmän kösenýändigimi, asla ýazasymyň gelmeýändigini, hatda «Don Kihoty» çap etdirmek pikirinden hem el çekýändigimi aýtdym:

– Ýeri aýdyň, men nädip kyn güne galyp müzzermäýin, ençeme ýyllap jahanda bardygymy bildirmän, garrap, günleriň bir günem oňa hor baýtal ýaly аппык, fantaziýasy dar, pikire-pelsepä garyp, stili ýok, danalykdan, pähim-parasatdan daşdaky eseri talapkär okyjynyň öňüne goýaýyn: özüňiziň bilşiňiz ýaly, häzir durmuşy hem dünýewi hekaýatlara çenli çap bolýan eserleriň içem, girişem, polýalarynyň gyrasam Aristotelden Platona çenli ýaşan ähli filosoflardan alnan mysallardan doldurylýar, okyjy bende bolsa ol kitaplaryň awtoryny gaty okumuş hem suhangöý hasaplaýar. Olaryň keramatly kitaplardan wagyz-nesihat mysal alşyna dagy bir bakyň! Şonda ol awtorlar hut keramatly Fomadan hem beýleki meşhur dini hadymlardan xem akylдар görünýär. Bir sahypada olar azgyn oýnaşyň haram keýpini şeýlebir suratlandyrar, yz ýanam Injilden, keramatly kitapdan mysal yzyna mysal getirip oturandyr, ýöne keýp edip, kelläni ýakyp okap oturmaly. Meniň kitabymda asla beýle zatlar ýok, sahypanyň gyrasyna ýazar ýalam, çykgyt eder ýalam, yzynda düşündiriş berer ýalam zat ýok, aslynda men bu romany ýazamda haýsy awtordan ugur alanym hem näbelli, onsoň eseriň yzyndaky düşündirişde, belliklerde Aristotelden başlap Ksenofonta, Zoile, Zewskise çenli ählisiniň adyny elipbiý boýunça getirmäge hem ýagdaýym ýok, ýogsam olaryň biri-hä içi öçli ýaňra, beýlekisem nakgaş. Elbetde, kitabyň başynda sansyz sonet bolmaz, hiç bolmanda, meşhur gersoglaryň, markizleriň, graflaryň, ýepiskoplaryň, görmegeý zenanlaryň ýa tanymal şahyrlaryň mahabatly sonetlerinem ulanman. Dogry men öz hünärment dostlarymyň iküç sanysyndan haýyş etsem, olar maňa näçe diýsem sonet ýazyp bererdiler, özem olaryň sonetleri Ispaniýanyň meşhur şahyrlaryny ompa oturdardy. Bir söz bilen aýdanyňda, eziz dostum, men mynasyp awtor tapylan, Don Kihoty şeýle zatlar bilen bezeýänçä, romanymy Lamanç arhiwinde gabra gapgaran ýaly etmeli diýen karara geldim: men öz sowadymyň kemterligi, talantymyň ejizligi zerarly ol işlere hötde gelip bilmeýändigimi boýun aldym: onsoňam men tebigatym boýunça işýakmaz hem ýalta. Şeýle-de, men özümiň has gowy ýazyp biljek zatlarymy ýazdyrmak üçin awtor gözlemegi hem gereksiz hasaplaýan. Ine, men şol sebäpli hem agyr oýa batyp, çykalga tapyp bilmän, gara güne galyp, müzzerip otyryn.

Meniň gürrüňimi diňlän dostum maňlaýyna ýumruklap, lah-lah gülüp:

– Алла бар, гардашым, мен siz bilen taňşanym bäre ähli babatda sizi ýiti akyl-paýhasly ederini bilýän kişi hökmünde görüp ýördüm, ynha indi siz meniň ýalňyşyp ýörendigimi aýyl-saýyl etdiňiz oturyberdiňiz. Siz asmanyň ýerden alysdan bolşy ýaly, akyl-paýhasdan gaty daşda ekeniňiz. Siziň islendik agyr kynçylykdan, has çylşyrymly meselelerden baş alyp çykýan zirek aklyňyzyň el ujjy düzedäýmeli zatda ikerjiňläp durmasy, gelşiksiz. Hudaý kessin, onuň sebäbi siziň başarnygyňyzyň pesligi däl-de, diňe siziň ýaltalygyňyz günäkär. Isleseňiz men size hakykaty aýdýanymy subut edeýin. Hany, siz maňa gulak. goýuň, men bir demde siziň alnyňyzda keserip duran päşlegçilikleri ýok edenýin, bu çykalgasyz ýagdaý diýýäniňizden çykмага aňsatja ýol tapyp bereýin. Siz meşhur Don Kihotyňyzyň — sergezdan rysarlaryň aýnasy, albaýy, nusgasy bolan Don Kihotyňyzy çapdan çykarmaga çekinýärsiňiz, gaýratyňyz çatmaýar, müýnürgeýärsiňiz.

--Aýdyp beriň, siz nädip meniň kalbymy eýeläp ýatan gorkymy, okyjynyň, döwrüň öňündäki hederimi, müýnümi ýok edip bilersiňiz? — diýip men oňa sowal berdim.

Ol maňa şeýle jogap berdi.

--Birinjiden, siz kitabyň başynda meşhur adamlaryň, derejeli begzadalaryň sonetleriniň, epigrammalarynyň, mahabatly hatlarynyň ýokdugyndan ejir çekýäňiz. Bu juda ýeňil zat: özüňiz alagada ýazyň ençeme soneti, mahabatnamany, yzyna-da, toslaga-da, aýdaly, awtory Ioan Hindistanly ýa Trapezund imperatory diýip goýuň, ikisiniň hem şahyr bolandygy barada maglumat bar. Wessalam, haýsyyr bir okumyş ylym uran ýa köpbilmiş wakalar eýdip-beýdip siziň ol awtorlaryňyzyň, toslama ýalan awtordygyny bilýän ekenem-de, ýeri bilende näme, şonuň üçin siziň eliňizi çapjak bolup duran barmy?

Ikinjiden, sahypanyň gyrasyna bellik eder ýaly, çykgytda görkezzer ýaly, özge awtorlardan, filosoflardan alnan parasatly sözleriň, sitatalaryň ýokdugyndan kösenýärsiňiz, onuň işem aňsat: siz öz bilýän gowy aforizmleriňizi, atalar sözüňizi şeýdägede mysal getiräýäňiz: aýdaly, erkinlik hem gulçulyk barada mysal gerek. Ýazýaňyz: “Hiç bir pula, hiç bir baýlyga erkinligi satmak bolýan däldir!”

Sahypanyň aşak ýüzündenem Gorasiýniň ýa şoňa meňzeş läheň bir filosofyň adyny patladýan çykgytda. Ýa ajalyň adalatlylygy, gutulgysyzlygy hakynda sitata gerekmi, baş üstüne:

“Gan-petsiz ajal pukaranyň külbesiniňem gapysyny kakýandyr, baýlaryň köşküniň gapysynam kakýandyr“.

Eger söz geçirimlilik hakda, Biribaryň duşmanlarymyzy hem söýmegi, olar bilen dostlaşmagy hakda gidýän bolsa, dessine keramatly kitaba ýapyşyp, ol ýerden ýöne-möne kişiniň däl, hut Hudaýyň özünden bark urup duran sitata getirip bilersiňiz: „Men size aýdýaryn: siz öz duşmanlaryňyzam söýüň“. Eger söz pis pygyl, pidul päl hakda barýan bolsa Injile ýapyşyň: „Ýaramaz pikirler ýürekden öryär“. Eger söz dostlaryň dünýä ýaly üýtgäp durýandygy hakda barýan bolsa, hanha goluňyzyň astynda şahyr Katonyň ikilemesi: sen dostlaryň köp günü bagtyýarsyň, emma başyňa bela gelende ýalňyz galýarsyň.“

Ynha şular ýaly we şuňa meňzeş birnäçe mysal getirseňziz, siz özüňizi latyn diline suwara beýik şahsyýet edip görkezip bilersiňiz, biziň zamanamyzda latyn diline suwaralyk at-abraýly hem örän düşewüntlem.

Kitabyň soňunda beriljek bellikler, düşündirişler barada-da alada galyp oturmaň: eger siziň kitabyňyzda haýsydyr bir ämert pilmahmyt hakda söhbet edilýän bolsa, oňa GOLIAf diýip at beriň, onuň size agyry-eýili bolup durmaz, emmä kitabyň yzynda eýýäm argamly düşündiriş taýýar: „Beýik Goliasyň ýa-da Goliafyň asly filistýamly bolupdyr. Şalyklar kitabynda gürrüň berilişine görä, ony Terebint fülgesinde, çopan Dawut sapany bilen daşlap öldürüpdir“, onsoň şol kitaby tapyp haýsy bapdan alanyňyzy ýazýarsyňyz, wessalam.

Eger özüňizi dünýä akyl ýetiren yzymdyr, köp bilýän, окумыш ýazyjy edip görkezeseňiz gelse, şeýle diýmegem unutmaň: «Taho derýasy Ispan korolynyň biriniň adyny göterýär, ol gözbaşyny pylan dagdan alyp, meşhur Lissabon şäheriniň ýanyndan geçip, pismidan deňze guýýar, onuň suwunda altyn bar diýip alymlar aýdýarlar». Wessalam.

Eger size ogrynyň keşbini suratlandyrmak gerek bolsa, mende Kakanyň taryhy bar, hatda men ony ýatdan bilýärim. Eger siz azgyn zenanlary suratlandyrmak isleseňiz ýepiskop Mondonýedli size Lamiýni, Laisi, Florm ýaly gahba gelinleri tekliپ edip biler. Eger size depgazap zenanyň obrazy gerek bolsa, Medeýa ýüzleneniňizi Owidiý gaty görüp durmaz. Eger siz jadygöýler barada ýazjak bolsaňyz Gomeriň Kalipsosyndan ugur alyň, eger siz gözsüz batyrlygy, gahrymanlygy wasp etmekçi bolsaňyz Ýuliý Sezar size öz eden edermenliklerini beýan edýän«Ýazgylaryny» hödürläp biler, aPlutarh siz öüz sany Iskendiriň taryhyny bagş eder. Eger siz dürli yklymlarda,dürli ýurtlarde seýli-seýran edermen bolsaňyz, siz öz kitap tekjähizden Fonsekiniň «Taňrynyň söýgüsi hakdaky» kitabyňy alyň-da peýdalanyberiň, çünki onuň kitabynda şol mesele babatda islän zadyňyzy tapyp bilersiňiz, sizem sizden başga ýiti danyşmendem şondan artyk zady talap edip durmaz. Bardy-geldi siz yşk-söýgüden söz açarman bolsaňyz şireli toskan diliniň kömegi bilen Leon Ýewreýiň ýakasyndan çalyپ tutuň, ol size gereginden artygam eçiler. Siz kitabyňyzda diňe şeýle adamlaryň adyny tutmaga ýykgyn ediň hem meniň sanap geçen eserlerimiň adyny agzamagy unutmaň, a kitabyň yzyna dürli bellikleri, çykgytlary we düşündirişleri hem-de sahypalaryň gýralaryna çenli dolduryp, dört-baş kagyz ýazyp berjegime söz berýän.

Indi beýleki kitaplarda getirilýän dürli-dürli awtorlar meselesine geçeli, olar siziň kitabyňyzda ýok. Bu bir dile çolarlyk işem däl. Siz A harpyndan Ýa harpyna çenli öz aýdyşyňyz ýaly, elipbiý tertibinde awtorlaryň atlary sanalan bir kitabyňy tapýarsyňyz, soňam şol sanawy alaga-da öz kitabyňyzyň yzyna ýelmeýärsiziň, elbetde, bu okyjyny aldamak bolýar, ýöne bu aldawda hiç kime jinnik zyýan ýok, sebäbi siz ol awtorlardan hiç bir närsäni almaýarsyňyz ahyry.

Belki,siz ýönekeý hem sadalaç hekaýatyňyzda ol awtorlaryň eserlerinden peýdalanandygyňyza ynanjak sada okyjy hem tapylsa tapylar.Size awtorlaryň itiň içegesi ýaly uzyn sanawynyň çigit ýaly geregi bolmasa-da,ol sanaw siziň eseriňizi ähmiýetini artdyrar,wajyp eser hökmünde görkezzer.Kitabyňyzda ol awtorlardan peýdalandyňyzmy,peýdalanmadyňyzmy,ony barlajak bolup duran barmy,ol aslynda kime derkar.

Emma men size çökderini aýdýan: eger men dogry düşünen bolsam, siziň romanyňyza ýetmeýär diýýän zatlaryňyzyň bu romana geregi hem ýek,oný beýdip bezäp beslemegem hökman däl,sebäbi siziň romanyňyz rysar romanlaryny tankytlamak, olaryň ýüzünden örtüginı aýyrmak maksady bilen ýazylan bolmaly, şeýle bolýan bolsa, size gadymy awtorlaryň geregi hem ýok, çünki Aristotel rysar romanlarynyň adyny ýeke gezek hem agzanok, keramatly Wasiliň hem rysarlar hakda hiç zat aýtmadyr. Siseron rysarlaryň nämedigini asla bilenok hem.Siziň romanyňyzyň hyýalyňa-oýuňa gelmeýjek toslama wakalary hakykatyň takyk talaplary bilenem,mäneçüimçilik ylmynyň kadalary bilenem hiç bir umumylygy ýek:geometriýa ylmynyň ölçeglerem ol esere beýle dahylly däl: şeýlede ritorlaryň delilleri häli -şindi çepbesine çöwürmesiniňyem geregi ýek,oňa adam ogullary bilen ylahy işleri garym-gatym edip wagyz etmegiňem zerurlygy ýek,hakyky akyly-başly isaýy dindar elbetde,olar ýaly işlerden daşda durmalydyr.Siz bu eserde ýeke-täk etmeli işiňiz-her edip hesip edip öýkünmäge ýykgyn

etmelisiñiz,sebäbi siziñ öýkänmäñiz näçe kämil bolsa, şonça-da siziñ eseriñiz gowy bolar.Aslynda siziñ bu romanyñyz kämillikden daşdaky halk köçüliginiñ dünýäsinde juda mertebesi beýik bolan rysar romanlarynyñ adamlaryñ aňyna edýän täsirini hem gymmatyny kül-peýekun etmäge gönükdirileni öçrip,gadymy dana filosoflaryndan parasatly sözleri,keramatly kitaplardan pendí-nesihatý, şahyrlardan ertekileri,suhangöý ritorlardan owadan jümleleri,keramatlylardan gudratly wakalary getirmegiñem derkary ýok: emma siz sözleleriñiz düşnükli,akgynly, şireli,pikirleriñiziñ salyhatly, jümleleriñiziñ manyly bolmagyna yhlasyñyzy gaýgyрмаñ, goý-siziñ sözleleriñiz labyzly owazlar bilen çeşme-çaý ýaly aksyn: goý ähli mümkin bolan ýerde beýan edýän pikiriniñiz,wakañyz düşnükli bolup,okyjylaryñ aňyny garym-gatym düşnüksiz närseler bilen garjaşdyrmasyñ. Onsoñam siz öz eseriñizi okan göwnüçkgün kişi hezil edip güler ýaly, şadyýan hasam şady-horram bolar ýaly,sada tukatlanmaz ýaly,akylyly kişi, siziñ oýlap tapýan zatlaryñyza haýran galar ýaly,salyhatly kişi ýigrenmez ýaly,a okumyş dana ony magtar ýaly gaty yhlasyñyzy gaýgyрмаñ. Bir söz bilen aýdanyñda, hiç haçan maksadyñyzdan-köpleriñ halys ýürekden ýigrenýän, köp kişileriñ bolsa mahabatlandyryñ rysar romanlarynyñ sülsadydyny derbi-dagyn etmek pikiriniñizden daşlaşmañ: egersiz şol matlabyñyzy amal edip bilseñiz,ol hele-müçük iş dälidir.

Men dil ýarman agyr dymyşlykda dostumyñ dana sözlerini diýledim,onuñ aýdyñ pikirleri meniñ aňyma zamlaşdy,men gepsiz-gürrüñsiz dostumyñ aýdýan pikirlerini adalatly hem akylyly başly sanyp, şol aýdylanlardan giriş sözünü ýazmaly diýen aýgytly karara geldim. Eziz okyjy,sen bu ýazgylarymy okap,meniñ dostumyñ nähili akylyldygyna, kyn pursatda meniñ dadyma ýetişen maslahatdaryñ tapylanyna göz ýetirersiñ: mundan daşgaram meşhur Don Kihat Lamançlynyñ gyzykly taryhyny gerekmejýek närseler bilen bezäp-beslemän,seniñ dykgatyña hödürlänimden hoşal bolarsyñ: sebäbi Montýel welaýatynyñ ähli ilaty gün-şu güne çenli şeýle maksada okgunly hem gözsüz batyr rysaryñ bu illerde bolmandygyny tekrarlaýarlar.Men seni zamanamyzyñ görnükli hem merhemetli rysary bilen tanyşdyryp, öz üstünliklerimi ulaldyp görkezjýek bolmadym: emma sen jahandar rysaryñ meşhur ýaragdary bilen tanyşdyranyma weli, minnetdar bolmalysyñ,çünki san-sajaksyz bor-bolgusyz rysar romanlarynyñ ählisinde başly-barat, ýarym-ýalta keşbi çekilen ýaragdarlaryñ hemmesiniñ mynasybeti meniñ bir ýaragdarymda jemlenendir. Goý, şunlukda Alla saña berk jan saglyk bersin, goý ol menem unutmasyn. Valle.

AMADIS GALLY DON KIHOT LAMANÇLA

Eý, Don Kihat, ykbalymyz bir biziñ,
Sen deý daşda şol arzyly matlapdan
Ýalaňaç uçutda ýaşap, örtenip,
Ýadapdym men halys gama batmakdan.

Tomusyň jöwzasyn başdan geçirip,
Göz ýaşyňy içip suwuň ýerine.
Çeke-çeke aşyklygyň ejirin
Günüň galyp tokaý ýymişlerine.

Datdyň ölmez-ýitmezligiň tagamyn
Gün aýlanyp dursa seniň üstünde
Bolarsyň sen gerçek ogly jahanyň.

Geljek nesil adyň şöhat-şan eder,
Seniň ýurduň ähli ýurtdan beýikde,
Seň awtoryň bar awtordan danadyr.

DON BELÝANIS ÝUNANLY DON KIHOT LAMANÇLA

Urdum, gyrdym, gylyç syrdym, ýumurdym,
Şer aran jeňbazy oda saldym men.
Gorgynda gezip ençe ýuwurdyň
Barça rysarlardan beýge galdym men.

Wepasyny saklap eziz mähbubyň,
Aldym garyp-gasarlaryň aryny.
Söweşde kellesin kakyp mahlugyň
Çaňa bulamadym rysar adymy.

Şowlulyk gullugym etdi gül ýaly,
Paş eýledim jadygöýleş alyny
Kötel ýoda-ýollarynda ykbalyň.

Ýetik bu dünýäde şöhradym-şanym
Hem meniň kalbymda zerre arman ýok,
Emma saňa gözüm gidýär Don Kihot.

HANYM ORIANA DULSINEÝA TOBOSLA

SONET

Dulsineýa, gulak sal sen odama,
Göçüp biläýsedi Tobosa ýurdum,
London öwrülerdi seniň obaňa
Menem seniň sadyk keniziň bordum.

Arşda maňa rehmi gelip halygyň
Bilsemdim seň ajap keşbiňe girip,

Algyr guş deý goramaga namysym
Rysaryň gelerdi gylyjyn syryp.

Amadisden gorap bolsa gyzlygym
Seniň Don Kihotdan goraýşyň ýaly,
Gözümden dökmeli bolmazdym ýaşı.

Bahyllyk gelmezdi meniň golaýma,
Perizat halyma aglap ýörmezdim
Gözüm gidip kesekiniň heleýne.

AMADIS GALLYNYŇ ÝARAGDARY GANDALIN DON KIHOT LAMANÇLYNYŇ ÝARAGDARY SANÇO PANSA

SONET

Salam, owalbaşda nesibäň çekip,
Ýaragdar kesbiňe saýlanan bende,
Gezdiň sen jahanyň ýollaryn söküp,
Emma görünmediň bir gezek jeňde.

Ýaragdaryň adyn göterdiň diňe
Ýeňiş saňa nazaryny salmady.
Ýöne wepa bile, sadyklyk bile
Ompa oturtdyň sen buýsanjaňlary.

Seniň eşigiňem örän edepli,
Sanço, ynan, saňa gözlerim gidýär,
Ýüreklere girip gitdiň eşekli.

Gözüm gidýär şöhratyňa, sarpaňa,
Goý, ispan Nazony ak pata berip,
Bäş barmagyň yzyn goýsun arkaňa.

BABÝEK BILEN ROSINANTYŇ AÝDYŞYGY

B. – Näme hor sen? Düşdüň dostum nä güne?

R. – Iým ýimeseň gowy bolarmy tabyň.

B. – Bermeýärmä näme hojaýyn süle?

R. – Süle tapsa özi iýjek jenabyň!

B. – Jenabyň ýazgaran eşekdir eşek

Beýle söz diliňe gaýdyp gelmesin.

R. – Nädeýin jenabym eşekden erbet,

Aşyk bolup hut ýitirdi kellesin.

B. – Söýgi bir samsyk zat. R? – Söýen has beter.
B. – Filosof bolupsyň! R. – Açlykdan ýaňa.
B. – Sanço arz et, belki, bir alaç eder.

R. – Şikaýat edere eýe ýok mende,
Jahandar rysar hem ýaragdar Sanço
Bir-birine gaýra dur diýýän telbe.

BURLADORA, AKADEMIK ARGAMASILSKINIŇ SANÇO PANSANYN MAZAR DAŞYNA EPITAFIÝASY

Ýatyr ynha Sanço, kiçijik kişi,
Ýöne ady ýaň salypdy ýalança,
Önem bolan dälidir, bolmazam indi
Oň ýaly garadan gaýtmaz ýaragdar.

Ada han bolmagy arzuw edipdi,
Emma gudrat oňa gülüp bakmady.
Ol dünýäniň garşysyna gidipdi,
Betbagt etmek – bu dünýäniň maksady.

Lagar agtyň yzy bilen eşekli
Gitdi Sanço adalatyň gözlegne,
Hemem bu dünýäniň azabyn çekdi.

Nähili aldawaç süýji hyýallar!
Bir ullakan ada han boljak kişi,
Ýatyr bu jahana gelmedik kibi.

EL MONIKONGO, AKADEMIK ARGAMASILSKINIŇ DON KIHOTYŇ MAZAR DAŞYNA EPITAFIÝASY

Gresiýaň Ýazony deý sergezdan,
Lamançyň şöhrady burk urdy sende,
Kellesi Flýuger, aýlanyp her ýan,
Bir görseň, akyly, bir görseň telbe.

Ähli zamanlarda şahyrsumaklaň
Içinde danasy, içinde belli.
Söweşe çykanda batyrdy çakdan,
Zarbyndan titredi Hytaýa çenli.

Amadis tohumna pohun ýýdirip,
Karlik kimin gyrdy pilmahmytlary.

Ajap Dulsineýa özün söýdürip.

Gezdi mydam pasyklaryň kastynda
Rosinanty ýedi yklyma dabrady,
Ýaşady ol betbagtlygyň astynda.

I BAŞ

DON KIHOT

Munda meşhur idalgo Don Kihot Lamançlynyň gylyk-häsiýeti, edim-gylymy hekaýat edilýär.

Haýsydyr bir Lamanç obasynda, ol obanyň adyny agzasymam gelenok weli, nädeýin, gaty ir bolmadyk zamanda bir idalgo L ýaşapdyr, onuň bar ýarag-şaýy atasynyň atasyndan galan naýzasy, gadymy galkany, lakaşa aty hem tazysy bar eken. Begzadanyň naharyny sygyr etinden däl-de, köplenç goýun etinden taýýarlapdyrlar: şamlyk nahary mydama diýen ýaly winegret, penşenbe günleri doňuz ýagy bilen heýgenek, şenbe günleri merjimek, bazar günleri bolsa, baýramçylyk nahary hökmünde kepderi bişirilipdir. Garasaý, begzadanyň naharyna onuň girdejisiniň dördten bir bölegi harçlanypdyr, a galan puluna bolsa oňa men diýen mawutdan plaş, mahmal jalbar, baýramçylyk aýakgaby diýen ýaly zatlary alypdyrlar. Adaty günler ol öýde dokalýan beýle bir nepis bolmadyk mawutdan tikilen kostýumyny geýer eken. Onuň öýünde ýaşy kyrkdan agan öý beýemçisi, ýigrimi ýaşap barýan ýegençisi hem hojalyk, meýdan işlerini alyp barýan hyzmatkari ýaşapdyr. Hyzmatkariň, ýagny öýdençeriň wezipesi ata esewan etmekden, mellekdäki baglara seretmekden ybarat bolupdyr. Biziň idalgomyz, elbetde biz oňa meşhurlygy üçin begzada diýýäris, ýaşy elliden geçen, berdaşly, agajet, kakçekge, atýüz kişi eken. Ol ölemen awçy bolupdyr, özem guşlar bile örmegi söýüpdür. Áýdyşlaryna görä, onuň pederiniň ady Kihada ýa-da Kesada bolmaly. (Ol barada ýazan awtorlaryň pikiri köplenç biri-biriniňkä çapraz gelýär) emma bir topar delillerden ugur alyp, onuň familiýesiniň Kehana diýip çak etse boljak. Umuman-a, biziň bu hekaýatymyz üçin ullakan bir parhy ýok: ady näme bolsa şol bolsun, biz zada eýerýäris, onuň taryhyny gyl ýaly hem gyşartman, bolşy-bolşy ýaly edip romanda beýan edýäris.

Biziň begzadamyz boş wagtlary rysar romanlaryny okamaga halys endik edipdi, onuň boş wagty bolsa, bir günde bir gündi, bir aýda otuz gündi, bir ýylda bolsa üç ýüz altmyş baş gündi. Soňabka begzada rysar romanlaryna şeýle bir berildi weli, aw ýatdan çykdy. Meýdanda onuň okundan gorkup gezen ýabany haýwanlar soňsoňlar ony küýsöp ugrady, hojalyk bolsa düýpden unudyldy. Emma kitaba-da pul gerekdi, ol täze-täze kitaplary almak üçrip, men diýen sürümli ýerinden birniçe desýatin ýeri satyp goýberdi, o ýeriň pulam kitap bolup onuň tekjesine mündi. Kitaplar köpeldigiçe, şonça-da onuň akylyna zeper ýetirip ugrady. Emma ýaman ýeri begzada ondan bihabardy. Ol meşhur Felisiano de Silwanyň ajaýyp romanlarynyň muşdagyna öwürüldi, onuň kyssasynyň özüne çekijiligi, bijaý

aýlawlylygy begzada kämilligiň hut özi bolup göründi. Romanlardaky yşky hatlar, ýekme-ýek söweşe çakylykda «Siziň hakykatyňyz meniň hakykatyma Siziň hakykatyňyzyň nähaklygy zerarly meniň hakykatyma çapraz gelip, meniň hakykatymyň hakyny alýar. Şonuň üçinem men, hakykatdanam, siziň hakykatyňyzyň üstünden şikaýat etmeli bolaryn» ýa-da «gudraty güýçli asman ylahy ýyldyzlary bilen sizi şeýle bir ylahylaşdyrýar hem merhemetli mertebäňize mertebe hem merhemet goşýar». Şeýle sözlemleriň manysyny tirjek bolup, düşünjek bolup, biziň garyp begzadamyz gijeler çirim etmän geçirýärdi, eger hudanyň gudraty bilen Aristoteliň özi direlip geläýende-de, ol sözlemlerden baş çykaryp bilmejekdigini bolsa begzada kaýdan bilsin? Onsoňam begzada söweşlerde sansyz ýara alýan don Belýanisiň ýaralaryny akylyna sygdyryp, göz önüne getirip bilenokdy, çünki dünýäniň iň ökde hekimleri ähli tagallasyny edäýende-de, don Belýanisiniň ýüzi-gözi, endam-jany besse-besse ýara yzyndan, çapykdan, kesikden doly bolaýmalydy, emma awtor onuň soňsuz taryhynyň dowamy bar diýip kitaby jemläni üçin, begzada ony hasam gowy görýärdi, yzyna sabysyz garaşýardy, mahal-mahal bolsa döwet galam alagada romanyň yzyny özi ýazmak isleýärdi. Meger, ol ony awtora görä gowy hem ýazardy. Ýöne başga has wajyp hem erjel pikriler oňa päsgel beräýdi. Niçembir gezek Don Kihot ýerli ruhany bilen rysar romanlary hakda gyzgyn jedellere giripdi (ýerli ruhany danyşment, okumyş kişidi, ol Siguensde ylma dereje alan adamdy. Olaryň jedeli esasan: Palweri Angliýalymy ýa Amalis Gally meşhur rysar? diýen ýaly zatlardan ybaratdy, emma şol obaly dellek, Nikolas ussa ikisiniňem rysar Feb bilen deňeşdireniňde asgyndygyny tassyklaýardy. Ol Feb bilen deňeşdirjek bolsak diňe Amalis Gallynyň dogany don Galaoranyň deňeşdirmäge mynasypdygyny, onuň öz agasy ýaly naýynjar dældigini, agasyňa garanyňda has batyrdygyny tekrarlaýardy.

Bir söz bilen aýdanyňda, biziň kabalýero rysarlar romanyna özüni başaşak urdy, daň atandan gün ýaşaryna, gün ýaşaryndan daň ataryna çenli roman yzyna roman okady. Şeýde-şeýde kem-kemden onuň beýnisi gurap ymykly aklyndan azaşdy oturyberdi. Ýaman ýerem özi aklyndan azaşanyny bilmeýärdi. Onuň kellesi romanlarda okan bor-bolgusyz wakalary bilen, romanlardaky jadygöýlük, hile-pirim, uruş-dawa, tutluşyk hem gyrlyşyk, ýekme-ýek söweşler, ýaralar, süýji söhbetler, yşgy ýörişler bilen püre-pür doldy, elhenç ýerem ol ýaşayşy unutdy, romandaky şol warsakylar, toslamalar oňa hakyky durmuş bolup görnüp başlady. Rysar romanlaryndaky çypdyrma wakalar oňa durmuşy hem taryhy wakalardan has ynandyryjy wakalara öwürüldi. Elbetde, ol Sid Rui Diasy ajaýyp rysar diýip tassyklaýardy, emma onuň alawly Gylyjyň ýanynda balajykdygyna güwä geçýärdi, çünki ol şäher diňinden sähelçe-de kiçi bolmadyk iki sany mähnet mahlugy ýeke gylyçda öldürip bilýärdi. Begzada Bernardo de Karpo hem sarpa goýýardy, sebäp ol öz gujagynda Ýeriň perzendi Anteyi bogup öldüren Gerkulesiň mekirligini, pirimini ulanyp, Ronsewel jülgesinde jadylanan Rolandy dünýä gelmedik ýaly edipdi. Ol mähnet mahluk Morgantäni gaty gowy görýärdi, ýogsa ol tekepbir hem bihaýa mahluklar tohumyndandy, ýöne özüni edep-terbiýeli alyp barany üçin, onuň ata-babasyň günäsini hem geçýärdi. Emma ol hiç kimi Reýnaldo Montalbanlynyň derejesinde goýmaýardy: onuň öz galasyndan çykyp barşyna gabat geleni talap-oljalap barşyna hoş bolýardy, deňizden aňyrdaky ýurtlara sapar

edende bolsa, Muhammet pygamberiň tutuş altyndan edilen heykelini zor bilen alyp gaýdyşyny okap doýup bilmeýärdi.

Eger-de onuň jyny almaýan gahrymany bolan Ganelonyň tumşugyna mazaly kakan kişi tapylaýsa, ol şol kişi öz talabanyňy, üstesine, owsunyp oturan on dokuz, ýigrimi ýaşly ýegençesini hem bermäge razydy. Günleriň bir günem boljak iş boldy. Onuň akyly gelip-gitmeli kellesine hiç bir zamanda hiç bir tentegiň kellesine gelmejek geň-taň pikir geläýdi: ol okan romanlarynyň gahrymanlary ýaly jahandar rysara öwrülip, ata atlanyp ýola çykmagy makul tapdy, çünki beýtmek onuň diňe öz şöhratyny götermek üçin däl-de, ata watan üçin zerurdy. Ol jahandar rysarlar ýaly dünýäni aýlanyp, ýedi yklymy söküp, gyzykly başdan geçirme agtaryp, şeri-dawany düýbi-teýkary bilen ýok etmegi, jahanda adalatly dabaralandyryp, jahalatyň garşysyna göreş etmegi maksat edip, ady-owazasyny ýagty ýalança doldurmagy müwessa bildi. Görgüli eýýämden öz hyýalynda bitiren edermenlikleri üçin, hiç bolmanda, başyna Trapezund şalygynyň täji geýdirilen ýaly, süýji hyýallara gark bolup, owsaryny aldyryp, adatdan daşary lezzet alyp, maksadyna basymdan-basym ýetmäge, hyýalaryny durmuşa geçirmäge howlukýardy. Ilkibada ol atasynyň atasyndan galan, bir zamanlar jaýyň künjegine taşlanany sebäpli poslap giden ýarag-esbaplaryny tapdy, gyssanman tä ýalpyldaýança süpürdi. Emma jahandar rysar bolmaga esasy bir zadyň ýetmeýändigini duýup, hapa boldy, çünki demir tuwulga derek tabakdan parhy bolmadyk demir sopbaş bardy. Her hal oňa üşügi kömege ýetişdi: ol kartondan ýüzügi örtgi ýasap, onam ýaňky demir tabaga dakdy weli, tüýs tuwulga boldy duruberdi. Emma, basym gazaply söweşe girmeli begzada ony synagdan geçirmän biljek däl-di, çünki duşman seniň kelläni aýap goýarmy? Rysar oňa iki ýola gylyç urmagy makul bildi, emma tuwulga ilkinji gylyçda çar-para boldy ýatyberdi. Karton gylyja çydarmy diýiň! Ol oýlanyp-oýlanyp ahyry kartondan täze örtgi ýasady, onuň içinden bolsa zowwam-zowwam demir böleklerini goýuşdyrdy, onuň gaty berk bolanyňa ynanyp, näderejede berkligini synap görmegi makul bilmedi, çünki ýene bir ýola gylyç bilen tuwulgasyny zaýalasa, ol ýola düşmek pikirini ýene bir hepde yza çekmeli boljakdygyny bilip durdy. Ajaýyp ussanyň elinden çykan ýaly tuwulgasyny hakyky tuwulga hasap etdi, a hakyky tuwulgalar bolsa söweşde synalýar. Soňundan begzada lagar düşen atyny gözden geçirdi, janawarda ýok kesel ýokdy, ol kemini tapana şa gyzyn berjek diýäýseň şa gyzy dul geçäýmelidi, hatda masgarabaz Gonellanyň atam onuň ýanynda çyn bedewe meňzeýärdi, emma atyny synlap begzada öz atynyň ýanynda Isgender Zülňarakaýynyň Busewal atly atynyň-da, Silin Babýekasynyň-da, gatyrdan enaýy dældigine kemsiz ynandy. Ol dört günün ukusyny, iýer-içgisini haram edip, atyna mynasyp at gözläp, oýlanyp geçirdi, çünki şeýle bedewiň, onda-da meşhur rysaryň bedeniniň şöhratly adynyň bolmazlygy akylyňa syjak zat däl-di. Ol atyna şeýlebir at goýmak isleýärdi, şol at tutulan badyna onuň meşhur jahandar rysaryň atlylygy hökman mälum bolaýmalydy, ýeňil atlylygy ýatlatmalam däl-di, ras onuň hojaýyny kesbi-kärini üýtgedýärmidi, diýmek, onuň atam labyzly, dabaraly, agzyny dolduryp duran atly bolaýmalydy. Pakyr gaty köp at tapyp gördi, oňlamady, täzesini tapdy, halamady, ýañadan gözledi, garasaý, beýnisiniň içine galtaman giren ýaly, akan-dökän edip agtardy, ahyram Rosinant diýen atda saklandy. Rosinant ady göçgünlidi,

labyzlydy, gulaga ýakymlydy, dabaralydy. Ol atyna Rosinant diýip ýüzlenip gördi weli, lakaşa janawar onuň gözünüň öňünde lakaşa atlygyndan, dünýäde deňsiz-taýsyz bedewe öwürüldi duruberdi. Rosinant ýagty ýalançyda birinji atdy, çünki onuň eýesi dünýäde birinji jahandar rysardy.

Atyna göwnejaý at dakanyňa göwni galkyp, hoş boldy, atynyň täze adyny mübärekleđi, özüne-de şaplaşyp duran şeýle at agtaryp ýene bir hepde wagtyny giderdi, ahyram mynasyp at hökmünde Don Kihot adyny saýlap aldy. Şonuň üçinem biz käbir taryhçylaryň nygtaýşy ýaly, onuň adynyň Kesada däl-de, Kihalolygyna kepil geçýäris, sebäp ol şol adyny timarlap Don Kihota öwürdi. Don Kihot okan kitaplaryny birlaý aňynda aýlap, özüne mertebeli familiýe-de saýlap almalydy. Çünki meşhur rysara, Amalis adynyň yzyna ýurdunyň adyny goýup Gally bolupdy, sebäp her bir rysar hökman öz doglan etrabyňy hem şöhratlandyrmalydy. Şeýlelikde, ol Lamanç adyny oňlady. Ol at onuň adyna hem peşene berýärdi, hem ýurduna at-abraý getirjekdi. Don Kihot Lamançly diýlen badyna her bir akyly ýerinde adam Don Kihotyň aslynyň Lamanç obasyndandygyny biljekdi.

Söweş geýimlerini, ýarag-şaýlaryny taýýarlap, tuwulgasyňy birkemsiz edip, atyna, özüne mynasyp at tapyp, ýene agyr oýa batdy, çünki oňa бүтін ömrüne aşyk bolup gezer ýaly, päkize bir perizadam gerekdi, sebäp ýarsyz rysar, miwesiz agaçdy ýa-da jansyz jesetdi. Ol öz-özüne: «Bardy-geldi bagtym işläp, rysarlaryň öňünden çykyşy ýaly mähnet bir mahluk öňümden çykaýsa, (rysar romanlarynda ol häli-şindi duşýar) menem ony ilkinji tutluşykda başdan aýlap ýere pylçap ursam ýa gylyjym bilen parran çapyp goýbersem, iň bolmanda, ony bagyrdadyp basyp aman diletsem, ýesir alan mahlugymy peşgeş berer ýaly maňa bir näzenin?

Perizat hökman gerek, ýogsa men ony kime bereýin? Şonda men ol aman dilän mahlugy söýgülimiň huzuryňa ýollaryn, ol mahlugam onuň dergähine baryp, sadyklyk bilen ony boýun sunup: «Hanyň, men Malindran adasynyň patyşasy mahluk Karakulýambr rysar Don Kihot bilen tutluşyp ýeňildim, ol meni siziň huzuryňyza iberdi, galan ömrüm sizden, ýalkasaňyz ýaz, gargasaňyz gyş» diýer hem perizadyma gul bolar» diýip oýlanýardy. Soňky jümleleri içinden aýdanynda-da onuň bolaýşyny bir görsediňiz, ol uçaýjak bolýardy, geljekde özüne wepaly perizat bolmaly zenany tapanda-ha az-owlak uçdam öýdýän. Ýesir alnan mahlugynyň huzuryňa barmak bagty Dulsineýa bolup çykdy. Ol golaýdaky obada ýaşaýan gaýhan gyzdy, oňa ir zamanlar biziň begzadamyz aşygam bolupdy, emma onuň özüni söýýändiginden bihabar gyz Don Kihota gabak hem galdyrmandy. Ol gyzyň ady Aldosa Lorensody, ine şonam söwer ýar edinmegi begzada oňlady, indi oňa köşk zenanlaryňky ýaly mertebeli, owazly at tapaýmak galypdy, ahyry olam tapyldy. Biziň begzadamyz onuň adyny Dulsineýa Tobosly diýmegi makul bildi, owaza, duýga, lezzete baý bu at tüýs jahandar rysaryň söýgüli ýarynyň adyna menzeýärdi.

II BAŞ

Munda ýeser Don Kihotyň öz mülkünden çykyp ilkinji ýörişi barada hekaýat edilýär.

Ähli taýýarlyk işlerini bir ýüzli eden badyna, biziň begzadamyz dessine ýola saýlanmagy makul bildi, çünki sähel hallyň-sallyňlyga salsa, adamzat tohumyna ýetiriljek zyýanyň uludygyna şübhelenmeýärdi: sebäp ol näçe bikanunlygyň öňüni almaly, näçe nädürslügi dürs etmeli, näçe adalatsyzlygy ýeňip geçmeli, näçe eden-etdiligiň tumşugyna kakmaly, näçe garyp-gasaryň kalbyny awlamaly! Şeýdibem, dogandan jokrap dogan iýul günleriniň birinde saba bilen öz niýeti barada hiç kime kelam-agyz söz aýtman, hiç kime duýdurman söweş geýimlerini geýip, başly-barat ýarag-esbaplaryny dakynyp, Rosinanta atlanyp, ýasama tuwulgasyny eýdip-beýdip geýip, naýzasyny, galkanyny alyp, öz pikirini amala aşyrmaga adam oglunyň päsgel bermänine hoş bolup mal-halyň çykýan derwezesinden meýdana çykdy. Çyksa-da çykdam weli, onuň kellesine bir eýmenç pikir geldi, o pikir şeýle bir eýmençdi, hatda ol telim günläp taslan niýetlerinden ýüz dönderip, tas yza dolanypdy. O eýmenç pikir şundan ybaratdy: onuň ýadyna özüniň rysarlyga pata almandygy düşdi, rysar kadasy boýunça bolsa rysarlyga pata berilmese, rysarlyga göterilmese, hiç bir rysar bilen söweş etmäge-de haky ýokdy: ak pata almadyk, başlangyç rysar bolaýanda-da söweş geýmiň jowur ak bolmalydy, batyrlygyň bilen bir edermenlik görkezýänçäň bolsa galkanyňda ýazgy bolmaly däl. Kellesine gelen bu oýlanmalar onuň aýgytly gelen netijesine sarsgyn berdi, yraň atdyrды, emma kemakyllyk ähli kada-kanundan rüstem gelip, ony şeýle bir hala saldy. Ol okan ençeme rysar romanlarynyň gahrymany ýaly öňünden ilkinji çykan adamdan rysarlyga ak pata bermegini haýyş etmegi müwessa bildi. Ak egin-eşik dogrusynda bolsa, dynç alyş wagty geým-gejimini gunduzdan ak bolýança ýuwмага özüne söz berdi, şeýdip depmehalal netijä gelip ýola ýañadan düşdi, takygy atyň saýlap ýörän ugruna bakan gidiberdi, çünki ol başdan geçirme agtarýardy, onam aty tapaýjak ýalydy...

Ýoda bilen, ýol bilen barýan täze dörän rysarymyz oýlanýardy:

– Iru-giç dünýä meniň şöhratly işlerim baradaky hekaýaty biler, ony ýazjak ylymdar är saba bilen ýola düşüşim hakyndaky hekaýaty şübhesiz şeýle jümleler bilen başlar: «Tylda buýraly feb ýeriň ýüzüne altyn şuglalaryny ýaňy ýazanda, dürli-dürli guşlar arfanky ýaly owazy bilen zemini heýjana getirip, gabanjaň adamsynyň düşeginden örüp, Lamançyň gözyetiminiň derwezesini öz nury bilen ýagtyldyp, ýer ýüzüniň sülsadyna nazaryny aýlan Awrorany garşylanynda Don Kihot Lamançly öz bedewi Rosinanta münüp gadymy hem şöhratly Montel düzlüğinden ýüzin salyp gitdi...».

Hakykatdanam, ol şol düzlük bilen barýardy.

– Bir döwre wagt ýylgyrsa, asyram bagtly bolýar, haçanda meniň бүрүнje tylla harplar bilen ýazmaga, mermer daşynda oýup beslenmäge, polotnolara çekilmäge mynasyp şöhratly ýeňişleriň geljekki nesillere sapak bor ýaly edilse, o döwür tutuş asyry bagtyýar eder – diýip, ol oýlandy. – Meniň adatdan daşary ýylýazgylarymy, ömrümiň beýanyny ýazmak bagty maňlaýyndan çykan, eý bagtyýar, akylдар jadygöý, sen kim hem bolsaň, бүтін ömrüme meniň hemram bolan, ýedi yklymda meniň bilen sergezdançylyk çeken şöhratly Rosinantymy unutmagyn.

Soňra ol hak aşyk ýaly öz-özünden gürlämäge başlady:

– Eý, melike Dulineýa! Meniň sadyk ýüregimiň hökmürowany! Siz gaharyňyz gelen pursaty meni gaty öýkeledip, igençden ýükümi ýetirip, öz gözelligiňizi görmekden mahrum edip, ýersiz-ýere kowduňyz! Towakga edýän, senora: sizi söýüp, elhenç dertleri çekýän ýüregime rehmiňiz insin!

Ol bu jümleleriniň üstüne öz söýgüli romanlarynyň sözlemlerini goşup, şolara meňzedip jümle düzüp barýardy, şol sebäplem at öz maýdalyna gidip otyrdy, gün bolsa al asmana çykyp şeýle bir gyzdyrýardy weli, eger-de Don Kihotda sähelçe beýni galan bolsa gümansyz eräýmelidi. O gün, umuman, gürrüň beräýer ýaly hiç bir waka bolmady, şol sebäplem Don Kihot göwnüçökgünlik edip başlady, çünki ol gaýratyny görkezmäge nähilem bolsa bir başdan geçirme küýseýärdi. Käbir awtorlar onuň ilkinji başdan geçirmesi Lapis jülgesinde bolan waka diýip tekrarlasa, beýleki birleri ýel degirmeni bilen bolan waka ilkinji diýip ykrar edýärler, emma men Lamançyň ýyl ýazgylaryny okap aşakdaky wakanyň bolandygyny anykladym. Don Kihot o gün ýol söküp, aşgamara özem, lakaşa atam aýygyp, surnugýar: şonda ol garbak-gurbak eder ýaly, ýadaw göwresiniň gurşugyny ýazar ýaly töwerekde gala, ýagny çopan çalmary barmyka diýen ynam bilen nazaryny aýlaýar, görse golaýjykda kerwensaraý bar, ol kerwensaraý oňa kerwensaraý däl-de, halas bolmuş ybadathanasyna alyp barýan ýyldyz bolup görünýär. Ol jylawy çekip goýberip, iňrik garalyp ugranynda kerwensaraýa barýar.

Kerwensaraýyň derwezesinden tötänleýin iki sany başyboş, aýdylyşy ýaly elden-ele geçip ýören iki sany zenan çykýar: olar gaty süregçileri bilen Sewile barýardylar, argyn iki hanym bu kerwensaraýda gijäni geçirmegi makul bilipdi, bu bolsa, biziň rysarymyza romanlarda okan wakasyny, aňynda, hyýalynda janlanan wakany ýadyna saldy, ýönekeý kerwensaraý oňa başy lowurdap duran kümüş gupbaly, dört diňli, göterme köpürli, çuň hendekli gala bolup göründi. Ol kerwensaraýa, ýagny hyýaldaky gala birnäçe ädim galanda at başyny çekip, galanyň haýatynyň dişleriniň arasyndan liliputyň çykyp, zok çalyp, rysaryň gelendigini jar ederine garaşdy. Emma liliput çykmady. Rosinant hem teblehana höwes edip durmady, şonda Don Kihot derwezä golaýlady hem iki sany peýkeriň, iki sany zenanyň derwezäniň alkymynda näz-kereşme edýänini gördi. Gör, boljak bolsa bolar durar eken. Şol mahal doňuzlaryny sürüp gelen doňuz çopany, doňuz sözünü agzany üçin bagyşlaň, o janawarlaryň gaýry ady bolmasa nädeýin, jüljülini çaldy, meger, ol şony çalanda doňuzlar gatyрак gitmeli bolsa gerek, o-da biziň rysarymyza liliputyň öz gelenini jar edýän zok sesi bolup eşidildi. Ol şatlykdan uçara gelip, perilere bakan atyny sürdi, emma ýabany geýimleri geýen bir goly naýzaly, beýlekisi galkanly atlyny gören zenanlar göterdiler ökjäni, Don Kihot olaryň özünden gorkanyny bilip, horyda hem tozan basan ýüzünden tuwulgasynyň örtügini göterip, bar bolup bilşinden hoşamaý ses bilen ýüzlendi:

– Senoralar, menden gaçmaň, gorkmaň, meniň degişli bolan rysarlyk ordenim hiç kime hiç hili zyýan bermeýär, siziň ýaly asylzadalygy görnüp duran gözəl gyzlara asylha-da!

Zenanlar nätanşyň ýüzünü görjek bolup bakdylar, emma eýýäm onuň ýüzüne karton örtgi süýşüpdi, emma aýallar gulagyndan semrär diýleni, özlerine we kesp-kärlerine asla gelişmeýän gözəl gyzlar diýlenini eşidip, olar hahahaýlaşyp gülüp başladylar, hatda rysar özünü juda oňaýsyz duýdy. Ol:

– Gözelligi mertebe beýgeldýär, siziň ýerliksiz gülkiňiz paýhasyňyzyň juda ýüzleýdiginden habar berýär – diýdi. – Umuman, men bu zatlary siziň göwnüňize degmek üçin ýa-da ruhuňyzy syndyrmak üçin aýdamok, çünki men diňe size gulluk etmekçi bolanym üçin aýdýan.

Zenanlaryň şindi endik etmedik biziň begzadanyň rysara mahsus sözleýiş äheňi, garantganyňky ýaly daş keşbi gitdigiçe olaryň has hem böwregini bökdürüp başlady, a Don Kihotyňam gitdigiçe gahary gelip ugrady, eger-de şol mahal bijaý semiz, semizligi zerarlam hoşgylaw kerwensaraý hojaýyny gelip ýetişmedik bolsa, wakanyň yzynyň nähili gutarjakdygy alla-da nämälim, hojaýyn öz öňünde duran yşaraty, onuň agyr naýzasyny, deriden edilen ýeňil galkanyny görüp, tas zenanlara goşulyp gülüp başlapdy, hernä Allany özi saklady. Ol onuň ýaraglaryndan eýmenip, bi nätanyş bilen mylakatly gürleşmegiň zerurdygyny aňynda aýlap, hoşamaý gep urdy:

– Eger, jenap kabalýero, siz bu ýerde gijäni geçirmegi makul bilseňiz, bizde diňe çarpaýa bar, dogrusy, çarpaýanyň ýekejesem bizde ýok, a onuň deregine galan zat näçe diýseň tapylar.

Kerwensaraýy gala diýip kabul eden rysara onuň hojaýyny hem komendant bolup görüldi, komendanyň hormat bilen gürleşmegem ony biraz köşeşdirdi:

– Men bary bilen oňşuk ederin, çünki meniň söweş geýmim – meniň dync alamda düşegim, söweş günü meniň asudalygym, jenap kastelýan. Hojaýyn nätanyşyň özüni kastilýaly diýip dogry hasap edenini bildi, aslynda ol andalusly, özem ogurlykda-jümürlikde kanunyň özünem ompa oturdýan, jadygöýlükde iblise sapak berýän San Lukarlydy.

– Diýmek, siziň düşegiňiz gaty daş, ukyňyz bolsa daňdana çenli çirim etmän geçirmek bolar. – Hojaýyn gürleýärdi. – Eger siz bizde gijäni geçirmegi batyrçaýlyk bilen ýüregiňize düwen bolsaňyz, bi harabaçylykda ýeke gijäni däl, бүтін ýyly gözüňizi ýumman geçirmäge-de şert tapylar.

Hojaýyn şu sözleri aýdyp, Don Kihotyň atyny jylawlap kerwensaraýa garşy ugrady, rysaram howlukdy, ýöne oňa ýeňil däl, çünki ol uzakly gün aç gezipdi ahbetin.

Soňra ol hojaýyndan atyna gowy seretmegi, gözden salmazlygy tabşyryp, atynyň ot iýýän janly-jandaryň arasynda iň ajaýybydygyny nygtady. Hojaýyn Rosinanty synlap, eýesiniň aýdýan mahabatynyň ýarynam onda görmedi, herhal ol aty idip teblehanada daňyp, dessine-de, myhmana näme gerekdigini bilmek üçin yzyna geldi: nätanyş myhman bilen ýaraşyp ýetişen zenanlar onuň söweş geýimlerini çykarmaga kömek etdiler: onuň teletin göwüsligini, eginligini aýyrmak beýle kynam bolmady, ana ýöne mojuk tuwalgasyny çykarmak güzap baryny görkezdi, çünki onuň halkasynyň düwüni olara çözdürmedi, ýaşyl lentany kesmäge bolsa, rysar yjaza bermedi, şeýlelikde, ol düýşde görnen göze görüldi ýaly, uzak gijäni enaýy hem hoşuna geliji yşarat ýaly tuwulgaly geçirmeli boldy.

Aýallar öz işine gümraka, ol öz ýanyndan bi galanyň hanymlary özüne hyzmat edýändir öýtdi hem olara goşgy okap berdi:

Obasyny, öz mülkünu terk edip,
Gala gelip, hoşal boldy Don Kihot.

Perizatlar ony garşy aldylar,
Pişwaz çykylşynyň asla kemi ýok,
Şa gyzlary hyzmat etse özüne,
Han gyzlary ata hyzmat kyldylar.

Ýagny, meniň atym Rosinanta, hawa, meniň atymyň ady şeýle, meniň adym bolsa Don Kihot Lamançly, elbetde, hä diýmän amala aşyrjak edermenligim kimdigimi görkezýänçä, meniň özümi tanatmagym gelsiksiz, emma size peýdam degjek bolup durka, siziň gullugyňyza taýýarkam hem häzirki ýagdaýa dahylly Lancelotta hakyndaky gadymy romans özümi wagtyndan öň tanatmaga mejbur etdi. Umuman, wagt geler, siziň aly hezretleriňiz, maňa buýrar, men hyzmata gaýym bolaryn. Beýle pajarly sözlere endik etmedik zenanlar dymyp, ony diňleýärdiler, olar diňe arasynda onuň owkat edinjekdigini-edinmejekdigini soradylar.

– Garbanmaga men garşy däl. – Don Kihot jogap gaýtardy. – Garbanmagyň aýny wagtydygyny hem aýtmaga boýun bolýaryn.

Içini ýakaýyn diýen ýaly bu gün anna bolansoň tutuş kerwensaraýda Kastiliýada abadeho, andalusiýada – bakalýao, gaýry ýerlerde – kuradio, ýene bir ýerlerde Forel atlandyrylýan az-owlak treska balygy tapyldy. Don Kihoda başga hiç bir zadyň ýokdugyny, Foreljagazy ýmek meýliniň baryny-ýoguny soradylar.

– Eger-de, Foreljagaz köp bolan bolsady, onda olar bir Foreliň ýerini tutardy, sebäp maňa sekiz realy şaýlyk bilen berenleriniň ýa-da sekiz reala barabar manat berenleriniň parhy ýok – diýip, Don Kihot akyly-başly pikirini jemledi. Onsoňam göle etiniň sygyr etinden, çebiş etiniň geçi etinden näzik bolşy ýaly, Foreljagazlaryň eti Forel etinden näzikdir. Näm bolsa, şol bolsun, diňe basymrak getireweriň, çaltrak garnyň talabyny kanagatladyraýmasam döwrüň yüküni, üstesine-de söweş geýimlerini götermek maňa ýeňil düşmez. Stoly derwezäniň önünde açyk meýdanda goýdular, hojaýyn Don Kihota örän ýaramaz ýuwulan, ondanam beter ýaramaz bişirilen treskany we onuň ýaraglaryndanam heňläp giden gara çöregi getirdi. Ýöne Don Kihota seredip gülmän oturmak asla mümkin däl, çünki örtgüsi häli-şindi ýüzüne gaçyp duran tuwulgaly rysar agzyna çöregi eltip bilmeýärdi! Şonuň üçin zenanlaryň biri onuň örtgüsini göterip agzyna çörek tutup bermeli boldy, çöregi näme-de bolsa iýdirdiler, emma içirmek weli, mümkin däl. Ugurtapyjy hojaýyn gamyşyň bir gapdalyny deşip, onuň agzyna çakyr guýdy. Rysar bu güzabyň baryna kaýyldy, diňe tuwulgasynyň halkasy kesilmese bolandy. Şol mahal jürrüldewüginini jürledip, jojuklary biçmäge bolgusyz mal tebibî geldi, munam Don Kihot özüni hatyralap çalynýan sazdyr öýdüp güp ynandy, treskany – Forel, gara çöregi ak çörek diýip kabul etdi, zenanlary köşk hanymlary, kerwensaraýyň hojaýynyny galanyň komendanty diýip tapdy, özüniň ilkinji gün sergezdanlygynda bulary barypýatan şowlulyk saýdy. Diňe bir zat oňa ynjalık bermeýärdi, sebäp ol rysarlyga ak pata almandy, a rysar däl kişileriň bolsa, onuň pikiriçe gyzykly başdan geçirme gözlemäge hukugy ýokdy.

III B A Ş

Munda Don Kihotyň täsin usulda rysarlyga ak pata alşy hekaýat edilýär.

Bu pikirlere gümra bolan Don Kihot derrew traktiriň pukara owkadyny iýip bolup, hojaýyny çagyryp, onuň bilen teblehana bardy-da, tapyr-tupur dyzyna çöküp:

– Mertebeli rysar! Siziň aly hezretleriňiz, tä meniň haýyşymy ak ýürekden bitirýänçäňiz, men ýerimden bytdam etmerin – meniň etjek bolýan haýyşymy bitirseňiz, öçmejek şöhrat siziň depäňizden dabanyňyza çen örter hem külli adamzada peýda getirer – diýdi.

Myhmanyň dyzyna çökenini gören hem onuň göçgünli sözlerini eşiden hojaýyn aňk boldy: ol näme etmelidiginem, näme diýmelidiginem bilmeýärdi, diňe ony ýerinden galdyryjak bolup jan edýärdi, ýöne rysar ol haýyşyny ýerine ýetirmäge boýun bolandan soň ýerinden galdy.

– Merhemetli hökümdar, siziň görlüp-eşidilmedik rehimdarlygyňyzdan men mundan asla razy hem däldim. – Don Kihot ony magtady. – Şeýlelikde, meniň size ýüz tutan haýyşym äşgär bolsun, meniň size ýüz tutan, siziňem ynsanperwerlik bilen bitirmäge söz beren haýyşym şeýle, siz ertir ir bilen maňa rysarlyga ak pata bermeli: men bu gijäni siziň galaňzyň buthanasynda ýaragly şöwür çekip geçirjek, ertir bolsa, goý, meniň arzuwym hasyl bolsun, gaýtalaýaryn, meniň hyruç edýän arzuwym hasyl bolsun, men dünýäniň dört tarapyna gitmäge gyzykly başdan geçirmeleri gözlemäge hukuk gazanaýyn, şeýdibem ejizleri penalamaga hukuk gazanaryn, şeýdibem rysarlyk borjумы berjaý ederin, jahandar rysaryň borjy, ýagny meniň borjum – meniň bellän edermenliklerimi amal etmektir.

Ozal aýdyşymyz ýaly, görmedigi göründe galan mekir hojaýyn başda onuň kellesiniň düzüw dældigini aňypdy, ýöne onuň bu sözlerini eşidensoň, myhmanyň telbedigine, hakykatdanam, göz ýetirdi hem ol näme etse-de kaýyl bolup, ugruna sürüp, gijäni şagalaňly geçirmek maksady bilen Don Kihota şeýleräk pikiri aýtdy: myhmanyň niýeti, haýyşy-da örän akyly-başly, örän tebigy hem kanuny, daşyndan seredeniňde asylzadadydy görnüp duran bu buýsanjaň kişide beýle isleg oýanaýmady; hut onuň özem, hojaýyn bolmazdan burun şeýle hormatly iş bilen gümra bolup göründi: dürli-dürli ýurtlarda ygyp, gyzykly başdan geçirme agtaryp Malaganyň etegindäki perçesiň gädiginden Riaraň adalarynda, sewil kompasynda, segowa Asogehinde, walensa Oliwerinde, granada Rondilýesinde, Saň Lukaranyň kenarlarynda, kordowo Potrosynda, tolediniň göçgünli oýunlar oýnalýan lolyhanalarynda ygma kemini goýmandy, aýagynyň çasbaňlygyny, elleriniň çeyeligini ösdürip ergeneksiz eklenip, ekilmedik ýerde gögeripdi, başyboş dullaryň ýoluny saklapdy, ýaş gyzlary azdyrypdy, kiçi ýaşlylar bilen keýp çekipdi, şol sebäplem onuň şöhraty ispan süýtlerine ýaň salypdy: ahyram syrtyňy ýere urup, dynç almaga özüni şu gala atyp, öz hasabyna hem iliniň hasabyna gün görýärdi, gezende rysarlary hormatlaýany üçin adyna, baýlygyna garamazdan bir şert bilen kabul edýärdi, ýagny gezende rysarlar hem oňa hormat goýup myhmanparazlygy üçin baýlygyny onuň bilen des-deňje paýlaşýardy. Bu zatlaryň üstüne hojaýyn gijäni ýaragly şöwür çekip geçirer ýaly galasynda buthananyň ýoklugyny goşdy, ol köne buthanany ýykypdy, täzesinem salmandy, emma oňa mälum bolşuna görä, çykgynsyz ýagdaýlarda nirede şöwür çekseňem oňa rugsat berilýärdi, diýmek,

Kihot howluda bu gijäni şöwür çekip geçirse, alla bolsun etse, ertir dessur boýunça oňa ak pata berip biljekdi, şondan soň Don Kihot dünýä döräp görülmedik hakyky rysar bolaýmalydy.

Soňra ol Don Kihotda pul barlygyny-ýoklugyny soraşdyrdy: Don Kihot oňa gara şaýysynyň ýokdugyny, çünki onuň okan romanlarynda hiç bir jahandar rysaryň gapdalynda pul göterendigi barada kelam-agyz ýazylmandygyny aýtdy. Emma hojaýyn oňa garşy çykdy. Don Kihotyň ýalňyşýandygyny aýtdy, dogry, romanlarda pul hem arassa köýnek barada ýazylmasa-da, ol düýbünden rysarlaryň bipul hem kirli köýnekde gezendigini aňlatmaýar. Çünki awtorlar şeýle ownuk, Emma juda ähmiýetli zada üns hem berip durmaýar, ýöne ol rysarlaryň mydama tämiz geým-gejimde pökgüje gapjykly gezendigini anyk bilýär. Gezende rysarlar hatda ýany bilen bankajykda ýara dermanyny göterip, öz ýaralaryna özlari melhem edipdirler, sebäp olaryň söweş guraýan meýdanlarynda, çöl-beýewanda ýaralansa, hany gapdalynda hekim barmy em eder ýaly, olaryň hemmesinde şepagatly jadygöý hem ýok ahyry, rysaryň ýanyna bulutlara mündürüp ýarasyny bejermäge iberibiýr ýaly, liliputam hemmesinde ýok, onuň howa bilen elten çüýşesindäki-de melhem suwuny içip dessine ýaralary gutulyp gidibiýr ýaly. Şeýle kömegiň ýokdugy üçinem jahandar rysarlar öz gamyny iýip, ýaraglaryna puluny hem beýleki gerek-ýaragyny göterdipdir, ýaraglary. Ak rysarlar setanda-seýranda gabat gelýär. Olaryň özlari öz gamyny iýip, puluny, gerek-ýaragyny, däri-dermanyny ganjygasyňa baglapdyrlar, rysara gapdalynda sanaç götermek uslyp görülmändir. Sözüniň ahyrynda ol Don Kihota maslahat berdi, aslynda oňa maslahat däl-de, buýruk berip bilýändigini, basym onuň pata atasy bolýandygyny, mundan buýan ýany pulsuz, däri-dermansyz ýola çykamazlygyny tabşyrdy. Günlerde bir gün onuň hak aýdýandygyna öz gözünüň hem ýetjekdigini duýdurdy.

Don Kihot hojaýynyň aýdanlarynyň ählisini aýdyşy ýaly etjekdigine söz berip, gijä taýýarlyk görüp başlady, onuň şöwür çekmeli ýeri giň mal saraýydy: ol ähli geým-gejimlerini, ýarag-esbaplaryny ýygnaşdyryp, guýynyň gapdalynda mallara suw berilýän nowanyň erneginde goýdy, ýassynlar naýzasy bilen galkanyny alyp, juda erkin halda öňe-yza ýöräp başlady.

Hojaýyn öz kerwensaraýyndaky myhmanlaryna Don Kihotyň däliligi, onuň uzak gijäni ýaragly şöwür çekip geçirjek bolýandygy, ertirem özüniň oňa ak pata bermelidigini gürrüň berdi. Ony diňläp oturanlar Don Kihotyň geň-taň däliligine haýran galyp, daşyndan ony synlarman boldular, bu mahal biziň rysarymyz gadamyna nyzam berip, eýläk-beýläk ýöreýärdi, kä naýzasyna söýenip söweş geýmilerinden uzak wagtlap gözünü aýyrman seredip durýardy. Bu mahal gijäniň bir wagtydy, Emma aý aýdyňlykdy, gündiziň gününe berimsizdi, şol sebäplem aýyň şuglasyna täze döräp gelýän rysaryň her bir hereketi tomaşaçylara gaty gowy görünýärdi. Şol mahal gatyr sürüjileriň biriniň kellesine gatyryny suwa ýakmak pikiri geldi, ony suwa ýakmak üçin bolsa nowanyň erneginde duran söweş geým-gejimlerini aýyrmalydy; gatyr sürüjiniň etjek bolup duran işini gören Don Kihot sesine bat berip güňlenç gürlledi:

– Eý, gaýduwsyz rysar, sen kim hem bolýan bolsaň, biliňe gylyç baglap dünýä çykan jahandar rysarlaryň iň edermeniniň ýarag-esbaplaryna degmäge neneň milt

edip bildiň? Şindem bir pille, gaýtmyşym et, çek elini, ýogsa bi gödekligiň hakyny şirin janyň bilen hasaplaşmaly bolarsyň.

Gatyr sürüji oňa üýrýärmiňem diýmedi, ýöne diýen bolsa gowy boljakdy, soňky görgüleri görmekden aman gutulyp biljekdi, emma tersine onuň ýarag-esbaplaryny alyp eliniň tersi bilen zyňmaga hyýallandy. Muňa çydamadyk Don Kihot ýüzüni asmana dikip, hyýalynda hanym Dulsineýa ýüzlenip, şeýle diýdi:

– Eý, meniň hanymym, siziň sadyk guluňyz bolan meniň ilkinji ýola göwnüme degildi, siz maňa ar almaga kömek ediň! Häzir men ilkinji synagy başdan geçirýärim, siz meni öz saýaňyzdan we penaňyzdan jyda düşürmän!

Ol söýgülisini kömege çagyryp, galkanyny bir gapdala goýup iki eli bilen naýzasyny asmana galdyryp, şeýle bir ýoňsuz güýç bilen inderdi gatyr sürüjiniň depesinden ol görgüli öli ýaly bagryny ýere beräýdi, eger ikinji ýola hem inderen bolanda hekim çagyrmagyň hajaty boljak däl. Şondan soň Don Kihot hiç zat bolmadyk ýaly söweş esbaplaryny ýygnaşdyryp, ýene öňküsi ýaly ikibaka ýöremäge durdy. Az mahal geçip geçmän, birinji gatyr sürüjiniň düşen ýagdaýyndan bihabar ikinji gatyr, sürüji hem malyny ýakarman bolup, guýyň başyna geldi, nowany almak üçin ol hem Don Kihotyň ýarag-esbaplaryny aýyrmaga durdy, bu gezek Don Kihot dilinem ýarman, hiç kimi kömege-de çagyрман, galkanyny bir ýana goýup, naýzasyny göterip, ikinji gatyr sürüjiniň hem depesinden inderdi weli naýza kül-uşak bolman, gatyr sürüjiniň beýnisi üçe däl-de, dörde bölündi. Bu goha kerwensaraýyň janly-jandary ylgaşyp geldi, şol sanda çişik hojaýynam geldi. Don Kihot bolsa bir eline galkanyny, beýleki eline gylyjyny alyp haýkyrdy:

– Eý gözelligiň soltany! Sary giden ýüregimiň güýji hem sarsmaz galasy! Üstüne eýmenç howp abanýan sadyk guluň bolan rysara merhenetli nazaryňy aýlamaga wagt ýetdi!

Şu mahal ol göwresinde şeýle bir aýgyt duýdy, hamana bütün dünýäniň gatyrbanlary üşşüp üstüne çozayanda-da ýekeje ädim hem yza süýşmäýjek ýalydy. Gatyr sürüjileriň ýoldaşlary öz dostlarynyň şeýle elhenç ýagdaýa sezewar bolanyny görüp, ýerli-ýerden Don Kihoty daşlap ugradylar, rysar mümkin boldugyndan galkany bilen goranýardy, ýarag-esbaplaryny ykbalyň ýowuz oýnuna galdyrmajak bolup, nowadan çekilmeýärdi. Hojaýyn gatyr sürüjilere gygyrdy, olary rysara degmezlige yrmaga çalyşdy: sebäp ol olara myhmanyň jynlylygyny aýdypdy, jynlyny bolsa, öldüräý, peýdasy näme. Emma Don Kihot gitdigiçe has gaty gygyrýardy: gatyr sürüjileri ol dönük, bimessep diýip aýyplaýardy, galanyň hojaýynyň bolsa beýle bişeykellige ýol bereni üçin, jahandar rysara beýle daryşdyrandygy üçin, rehim-şepagatsyz bieden kabalýero diýýärdi, onuň üstüne-de eger Don Kihot rysarlyga ak pata alaýsa, hojýyn ähtiýalanlygy üçin jogap bermeli boljakdygyny goşýardy.

– A men bi hapysa hem nejis garamaýaklary ýigrenýärim! Daş aýlaň, golaýyma geliň, geliň, ýakynrak, çozuň üstüme, etjeginizi ediň, häzir siz gödek hem kemakyl hereketiňiz üçin jogap bermeli borsuňyz!

Don Kihotyň sesinde elhenç söweşjeňlik ýaňlanýardy, bu bolsa onuň duşmanlarynyň howuny basyp ugrady, bir tarapdan abanýan gorky zerarly, beýleki tarapdan hojýynyň getirýän delilini makullan gatyr sürüjileri ony daşlamany

goýbolsun etdiler. Don Kihot bolsa öňküsi ýaly merdanalyk bilen öz ýaragesbaplaryny goramaga girişdi hem olara ýaradarlaryny ýygnamagarazylyk berdi.

Myhmanyň hokgalary hojaýynyň ýüregine düşdi, ol onuň soňuna sogan ekmek üçin hem myhman has beter bir zat toslamanka, dereje bermek dessuryny geçirip dynmak isledi. Ol onuň alkymyna baryp, özünden biidin bi nejis milletiň oňa şeýle haýynlyk bilen daryşany üçin ötünç sorady, olara berk çäre görjekdigine söz berdi. Soňra ol galada buthananyň ýokdugyny, häzirki zamanda oňa bolan zerurlygyň hem galmanlygyny nygtady, oňa mälim bolşuna görä, rysarlyga ak pata bermek dessury – ýeňsesine kakyp, ýagyrnysynyň ýüzüne şpaga bilen doňdurmakdan ybaratdy, ony bolsa islendik meýdanda hem üstünlik bilen geçirip bolýardy: a ýaragly çöwür çekmek işinem bes etmelidi, sebäp soňky döwürlerde bary-ýogy iki sagat şöwür çekilmelidi, a Don Kihot bolsa eýýäm dört sagat bari ýaragly şöwür çekýärdi. Don Kihot onuň samahyllamalaryna güp ynandy hem özüniň tabynlygyny äşgär edip basymrak rysarlyga dereje beriş dessuryny geçirmegi tekliptdi, eger-de Don Kihot rysarlyga göterilensoň, duşmanlary oňa topulaýsa, şeýle ýagdaýda galanyň içinde ýekeje diri adam goýmajakdygyny duýdurdy, elbetde, galanyň hojaýyny kimdir biriniň diri galmagyna islese, haýyş edip biljekdigini hem aýtdy.

Gorkydan imany öçen hojaýyn akmak dälidi, ol sözüni gutaran badyna dessine gatyr sürüjilere günde näçe süle, näçe saman berýänini ýazýan kitabyny hem hálki zenanlary alyp geldi. Ol eli jotda şemli hyzmatkäri hem hálki zenanlar bilen Don Kihotyň ýanyna bardy, oňa dyza çökmäge buýruk berdi, hamana keramatly kitap okaýan ýaly mydyrdap durşuna onuň ýeňsesine kemsiz doňdurdy, ýene doga okan ýaly samyrdap-samyrdap rysaryň hut öz şpagasy bilen ýagyrnysynyň gözüne-de ýapdy. Doga okama dessuryny berjaý eden hojaýyn ýaňky jelepleriň birinde Don Kihotyň biline gylyç guşamagy tabşyrdy, köpi gören tula-da, bu işi örän ussatlyk hem adatdan daşary çalasyňlyk bilen ýerine ýetirdi, göräýmäge bu iş ýeňil däl ýalam bolsa, ýeňil dälidi, sebäp, bi dessuryň bir ýerinde pyňkyraýmagyň daş dälidi, ýöne täze dörän bu rysaryň hálki eden işleri ýadyna düşende olaryň gülküleri erinlerinde doňup galypdy.

– Goý, taňry siziň aly jenabyňyza ähli rysarlardan gaýratly bolmaga kömek etsin, ähli garpyşykda işiňiz şow bolsun – diýip, onuň biline gylyç guşap duran senora hormat bilen dillendi.

Don Kihot özüne şeýle peýdaly iş eden adamyň adyny hökman biläýmelidigini, çünki ol gaýratly goly bilen gazanjak beýik ýeňişleriniň abraýyny onuň bilen bölüşjekdigini aýtdy. Senora adynyň galjaňdygyny, ädikçiniň gyzydygyny, Toledada doglandygyny, häzirki wagtda Sanço Býenaýynyň bazarynda ýaşaýandygyny, mundan buýana ol niredede gezse-de öz jenabyna hyzmat etjekdigini, hormat goýjakdygyny çyna berimsiz edip aýtdy. Don Kihot oňa bolan hormaty hem söýgüsi üçin adynyň öňüne donýa derejesini goşmaga rugsat bermegini haýyş etdi we mundan beýläk ony donýa Galjaň diýip atlandyryjakdygyny aýtdy. Olrazy boldy. Muny gören beýleki zenan onuň ädigine şporyny dakyp berdi-de, jorasynyň sözünden dabarasy, göçgüni pes bolmadyk nutuk sözledi. Don Kihot onuň hem adyny sorady, ol özüniň adynyň Ýeňilkelledigini, aňtekerli degirmençiniň gyzydygyny aýtdy. Don Kihot oňa-da öz

hyzmatyny hem penasyny tekliþ edip, onuň adyna hem donýa derejesini goşjakdygyny, mundan buýana oňa donýa Ýeňilkele diýip ýüzlenjekdigini habar berdi. Adatdan daşary dessur tamam bolan badyna, Don Kihot ýelekdin ýeňil gopup atyna atlanmaga howlukdy: gyzykly hadysa sabyr bilen garaşmaga onuň takady ýetenokdy. Ol Rosinanty desbi-dähil eýerläp, hojaýyny gujaklap, özüni rysarlyga götereni üçin alkyş baryny aýdyp, itiň içegesi ýaly çylşyrymly jümleler bilen minnetdarlyk bildirip, atyna gondy. Don Kihotyň kerwensaraýdan gidýänine begenen, emma begenýändigini bildirmejek bolup jan edýän hojaýyn, myhman bolany üçin ondan gara şaýy alman, gysga jümleler bilen hoşlaşdy. Don Kihot sag-salamat ýola düşdi.

IV BAŞ

Munda kerwensaraýdan ugran rysaryň ýeneki waka uçraýşy hekaýat edilýär.

Saba-saba Don Kihot şatlanyp, bagtdan ýaňa tolgunyp, özüniň rysarlyga göterilenine buýsançdan ýaňa eýerde-de oturyp bilmän kerwensaraýdan çykdy. Şol bada-da onuň hakydasyna hojaýynyň beren pendini düşdi, ol atyň jylawuny obasyna bakan öwrüp, ýanyna zerur bolan zatlary almagy makul bildi, esasy zat hem tämiz çalşyrgyç köýnek: ýaragdar edip bolsa öz obadaşy, garyp, çagalary köp bir daýhan almagy dogry tapdy, çünki ol ýaragdarlyk üçin ýasalan ýalydy, ýaragdaryň etmeli işiniň hötdesinden şondan gowy gelip biljek ýokdy. Şol maksat bilen ol Rosinantyň ýüzüni oba tarap öwürdi weli, at janawar ýyly ýatagyny duýandanmy-nämemi, asyl toýnaklary ýere galtaşman ýorgalap barýar.

Don Kihot ýörän bolsa sähelçe ýol ýörändir, birden onuň gulagyna tokaýyň jümmüşinden kimdir biriniň inňildisine çalymdaş ses gelip ugrady, ol ony eşiden badyna atyny şol ýana sürdi:

– Maňa eden merhemeti üçin, Asman şan-şöhrat bolsun, ol maňa hiç bir pursat geçmänkä, rysarlyk borjuny berjaý etmäge, ýagşy niýetleriniň hasylynny ýygnamaga ajaýyp mümkinçilik döretdi oturyberdi. Bu inňildiniň kömege mätäç bir pukaranyňkydygyna ýa-da ejiz naçaryňkydygyna şübhe bolup bilmez, onuň meniň goragyma hem penama mätäçligi görnüp dur.

Şu sözleri aýdyp, jylawy silkip goýberip, atyny gyssap inňildiň gelýän ýerine howlukdy. Tokaýa girip sähel ýöränsoň, ol dub agajyna daňylgy bir baýtaly, başga bir dub agajyna daňylan, göbeginden ýokarsy ýalaňaç ýaş oglany gördi, ine şol oglanam aldygyna inňildeýärdi. Bir bedehät daýhan bolsa uranyny az görýän ýaly, her gamçy salanda oňa hem inirdeýärdi, hem akarat berýärdi:

– Ahmal bolma, bir ýerde dil ýaraýsaň, diliňe dag basaryn!

– Gaýdyp beýtmäýin, aga, hudaýym Isadan ant içýän, gaýdyp sürüden gözümi aýyrmaýyn – oglan ýalbarýardy.

Bu bolýan wakalary gözi bilen gören Don Kihot arlady:

– Biedep rysar! Özüni goramaga küşdi ýetmeýän oglanjyga sütem etmäge utanmadyňyzmy?! Naýzaňyzy eliňize alyň, atyňyza münüň, men bi edip duran işiňiziň gaty peslikdigini subut edeýin – bir zady bellemek gerek, daýhanyňam naýzasy bardy, ol ony baýtalyny daňan dubuna söýäp goýupdy.

Daýhan ýarag-şaýy gurat kişiniň üstüne abanyp, eňeginiň aşagynda naýza oýnalyp durşuna görüp ajalynyň ýetendigine ynandy.

– Senor kabalýero! – Daýhan ýaranjaňlyk bilen söze başlady: – Men goýnumy bakýan bu oglanýga, ýagny hyzmatkärime ýönelige temmi beremok, bi mahaw zerarly her gün meniň sürimden bir goýun, iki goýup ýitip gelýär. Men muňa işe sowuk-salalygy üçin jeza berýän, dogrusy şeýtanlygy üçin, onuň goýnumy ýitireni-ýitireni gaýta, gysyklygym üçin munuň aýlygyny tölemejek bolup ýitmedik goýnuňy ýitdi diýýämişim, gör, munuň tapyp ýören zadyny, men alladan ant içýän, bi ýalan sözleýär.

– Gödek gurrumsak, meniň barymda siz oňa nädip ýalan sözleýär diýmäge het edip bilýäňiz! – Rysar haýkyrdy. – Jümle-jahana şuglasyny saçyp duran Günden ant içýän, häziriň özünde men naýzamy siziň hapysa göwräňizden parran geçirerin! Hiç bir buýtar-suýtarsyz, dessine onuň hakyny töläň, ýogsa alla şaýat bor, men sizi parça-parça edip kokunyňyzy iýerin. Bol bejit, onuň elini çözün!

Obaly daýhan başyny aşak salyp, dem-düýdünü çykarman, oglany boşatdy. Don Kihot hyzmatkärden hojaýynyň näçe puluny bermändigini sorady. Oglan dokuz aýyň ýedi realdan hakyny bermändigini aýtdy. Don Kihot ony içinden hasaplap görüp, jemi altmyş üç real bolýandygyny, eger janyna haýpy gelýän bolsa şu minudyň özünde tölemelidigini aýtdy. Gorkudan birneme aýňalyp özüne gelen daýhan oglanyň algysynyň beýle bir kân dældigi barada ant içip awy ýalap ugrady, sebäp oglan goýnuň yzynda tozduran üç jübüt köwşüniň hem ýaraman ýatanynda goýberilen gan üçin puly hem aýrylmalydygyny aýtdy.

– Ol şeýledir, emma siz muny ýersiz-ýere ýençdiňiz, şol urgulary köwüşleriň hem goýberilen ganyň bahasy hasap edýäris. Sebäp ol satyn alyp beren aýakgabyňyzy ýyrtan bolsa, siz onuň hut öz derisini ýyrtadyňyz! Dellek ýarawsyz mahaly oňa gan goýberen bolsa, siz sagatka onuň ganyny dökdüňiz! Şeýlelikde, siz hutma-hut, aýlygyny bolsa derrew töläň! – diýip, Don Kihot adalatly netijä geldi.

– Jenap kabalýero, ýaman ýeri men ýanym bilen pul götermändirin, goý, Andreas meniň bilen oba gitsin, men öýe bardygym hakyny töläýin.

– Men muň bilen onuň öýüne giderinmi?! Näme meniň kelläm ýerinde dälmi!

Senýor asylha gitmen! Eger siz gidip, men munuň bilen bile galsam, keramatly Worfolemeýiň hamyny sypyryşlary ýaly derimi soýar!

– Ol beýdip bilmez. – Don Kihot garşy çykdy. – Men oňa höküm ederin, ol meni diňlemezlige milt edip bilmez. Goý, ol haýsy rysar ordenine degişlidigini aýtsyn ýa-da dört tarapy açyk, islän ýerine gidibersin, a seniň puluňy tölejekdigine bolsa men kepil geçýärim.

– Merhemet ediň, jenap, siz nämeler aýdyp dursuňyz, meniň hojaýynym asla rysar däl, hiç bir rysar ordenine degişli ýerem ýok, bu Huan Aldudo, Kintanar obasyndan bolan baý daýhan.

– Onuň parhy ýok. Aldudo hem rysar bolup biler. Onsoňam her kişä edýän işi boýunça baha bermelidir – diýip, Don Kihot oglana aýtdy.

– Onyňyz dogry – Andreas ylalaşdy – meniň gara derimi döküp gazanan zähmet hakymy bermekden boýun towlasa, siz meniň hojaýynyma näme edersiňiz?

– Doganym, oglum Andreas, men näme hakyňy bermekden boýun gaçyrýanmy? – Daýhan özelenip ugrady. – Merhemet et, gideli, dünýäň ýüzünde

näçe örnän bolsa, şonça rysar ordenlerinden ant içýäriň, seniň gara şaýyňy galdyрман, ählisini tölejekdigime şek-şübhe bolup bilmez! Hoş bolup töläriň.

– Hoş bolman töleseň hem bolar, siz oňa näçe tölemeli bolsaňyz, töläň, sizden talap şeýle! Emma eden kasamyňyza hormat goýuň, eger-de oglanyň hakyny bermekden boýun gaçyrsaňyz, menem siziň içen kasamyňyz ýaly kasam içýän, ýere girseňiz gulagyňyzdan çekip çykaryň, asmana uçaňyz aýagyňyzdan. Soňam bir temmi berşime bakyň! – Don Kihot azm urdy. Size höküm edip duranyň kimdigini tanajak bolsaňyz maňa Don Kihot Lamançly diýerler, ezilenleriň, kemsidilenleriň penakäri! Allany unutmaň, eger-de eden wadaňyzdan, kasamyňyzdan ýüz dönderseňiz, mydama meniň gazabym depäňizden ajal halkasy ýaly sallanyp durjakdygyny ýadyňyzdan çykarmaň!

Ol sözünü tamam edip, Rosinantyň böwrüne ökjesi bilen depdi-de, dessine tokaýa siňip gitdi. Daýhan onuň yzyndan garap, tokaýdan çykyp gidenine kemsiz göz ýetirip, Andreasyň ýanyna baryp şeý diýdi:

– Gel-le bäräk, oglum, men ezilenleriň hem kemsidilenleriň buýrugyny berjaý edeýin hem seniň hakyňy töläýin.

– Men oňa birjigem şübhelenemok, siziň aly jenabyňyz – Andreas göwnühoş gürlledi. – Mylakatly rysaryň buýrugyndan çykmaýagyňyzy bilýäriň, goý, alla oňa mün ýaş bersin, gör, nähili batyr, gör, nähili adalatly rysar, eger siz meniň hakymy tölemeseňiz, keramatly Rokeden ant içýän, ol hökman dolanyp geler, öz hökümünü gögerder, ana şonda size syçanyň hini mün tylla bolar.

– Menem sähelçe-de şübhelenemok. Men seni nähili gowy görýän, meniň isteglim, meniň saňa kân bergi edesim gelýär, soňundan üýşürüp tölä ýaly...

Daýhan şeý diýen bolup, çalasyňlyk bilen oglany tutdy-da, ýañadan ony duba sarady, öldir ýaly ýenjip başlady:

– Hany sen kemsidilenleriň hossaryny çagyr bakaly, jenap Andreas, göreli oň saňa hossarlyk edişini! Meniň pikirimçe, seniň hezzetiňi ýaňy kemterräk etdim. Hamyňy sypyr-sypyr diýip elim gijäp dur.

Urmakdan özi ýadap, özi irip ahyry oglany boşadyp, hökümünü amal eder ýaly, penakäriňi gözle diýip, kowup goýberdi. Çopan ýüzünü turşadyp edermen rysar Don Kihot Lamançlyny tapyp, oňa bolan ýagdaýy gürrüň berip, aryňy hem hakyny aldyrmaga rysaryň gözlegine çykdy. Onuň ýarym ýaş bolup barşyna daýhan hezil etdi. Bu mahal edermen Don Kihot ejiziň arkasyny alandygyna, ykbalyň rysarlyga bolan ilkinji gadamyna bagtyýar başlangyç berendigine hoş bolup, buýsançdan tolgunyp öz obasyna tarap barýardy, ol pyşyrdap:

– Eý, gözelleriň gözeli, Dulsineýa Tobosly, sen ýeriň yüzünde ýaşap ýören zenanlaryň içinde bagtyýar zenandygyňyza ynanyp bilersiňiz! Şeýle gaýduwsyz hem şöhratly rysar siziň nüzleriňizi çekmäge, arzuwlaryňyzy amal etmäge boýun sunujy kişi etmek ykbala hoş ýakdy: Don Kihot Lamançly mydama şonlugyna galar, çünki ol dek düýn rysar ordenine goşuldy, bu gün eýýäm elhenç şeri köki-damary bilen sogrup, bikanunlygy ýok etdi, nekgendäniň ýaş oglany saýgylaýan gamçysyny elinden aldy – diýýärdi. Bir salymdan ol çatryga geldi. Ýol dört tarapa uzaýardy, şonda dessine onuň hyýalynda ýene sergezdan rysarlar janlandy, olar rysar edehedine görä, mydama ýoluň çar-para bolýan ýerinde durup oýa batýardylar: Don Kihot gadym rysarlara öýkünip, at başyny çekip oýa batyp durdy-

da, soňundan jylawy goýberip, Rosinanta bil baglap, ony erkine goýdy. Rosinant bolsa başdaky gelen netijesinden dänmän, göni öwrenişen teblehanasyna garşy ýumlugyberdi. Takmynan iki mil töweregi ýol geçensoň, birden bir topar adam göründi, soň görüp otursa, olar Toled täjirleri bolup, Mursiýa ýüpek almaga barýan ekenler. Täjirler alty kişidi, ýedi sany hyzmatkär olaryň depelerine saýawan tutup ugradyp barýardylar; olaryň dördüsi ulaglydy, üçüsi bolsa pyýadady, pyýadalar gaty sürüp barýardylar. Olary görenden, Don Kihot täze başdan geçirme agtaryp, özüni okan romanlarynyň gahrymany sanyp ugrady, şol gahrymanlara meňzäbem akyly-başly hereket edip, häziriň özünde bir görnükli iş etmegi maksat edindi. Şol sebäplem ol üzeňňä galyp, naýzasyny häzirläp, galkanyny alnynda tutup, jahandar rysarlara garaşyp başlady. Ol täjirleri gezende rysar diýip öz ýanyndan kabul edip, ýoluň üstünde erkin duruberdi, haçanda olar gaty golaýa gelensoň söweşijiniň şekline girip, sesine bat berdi:

– Siz näçe bolsaňyz-da, parhy ýok, tä dünýäde näçe peri-peýker bolsa şolaryň ählisinden Lamanjyň imperatory – melikesi gözel diýmeseňiz byt ediji bolaýmaň!

Onuň bu sözlerini diňläp, geň-taň daşky keşbini synlap, täjirler saklandylar: olar onuň gepinden, özüni alyp barşyndan aklynyň ýerinde dældigini aňdylar, herhal olar talap edilýän ykrar edilmäniň näme hajatynyň bardygyny has anyklajak boldular. Mydama özgeleri oýnamaga ýykgyn edýän bir täjir dillendi:

– Jenap kabalýero! Siziň magtaýan ol hormatly perizadyňyzy biz görmesek, bilmesek. Siz bize ol gözeli görkeziň, ol siziň tassyklaýşyňyz ýaky, hakykatdanam, owadan bolsa, biz höwes bilen meýletin, siziň hökümiňizi tabyn bolup, onuň gözelligini ykrar edeli!

– Eger men ony size görkezsem siziň görnüp duran hakykaty ykrar etmegiňiz kime gerek? – Don Kihot garşy çykdy. – Siz görmän ynanmaly, kepil geçmeli, tassyklamaly, ant içmeli, ine ähli mesele şonda, ýogsa-da men sizi söweşe çagyryaryn, tekepbir hem gurrumsak nekgendeler! Rysarlyk kadasynyň dessury boýunça çykyberiniň meniň garşyma ýeke-ýekeden, ýogsa-da özüňize mahsus adamjyklaryň edehedine görä baryň meniň üstüme hüjüm ediň. Men özümiň bütinleý mamlalygyma ynanyp, sizi döş gerip garşy aljak hem merkiňizi berjek.

– Jenap kabalýero! – Ýene täjir dillendi. – Şu ýerde bar bolan ähli hormatly täjirleriň adyndan men size haýyş bilen ýüzlenýärim: biz görmezden, hiç zat eşitmezden, hiç zat bilmezden ol perizadyň dünýädäki iň ajaýyp perizatdygyna kepil geçip, wyždanymyzyň önünde galplyk edip, üstesine-de Alkarriý we Estremadur melikelerini kemsidip bilmeris, şol sebäplem, siziň aly hezretiňiz, adalat eýläp, hiç bolmanda, onuň dyrnak ýalyjak suratyny görkeziň: doňzy tüýünden tanaýarlar diýipdir könelerimiz, biz onuň suratyny görüp, onuň, hakykatdanam, deňsiň-taýsyz gözelligine ynanaly hem-de bize şeýle bagt miýesser edeni üçin size minnetdar bolaly. Boýun alýan, biz onsuzam gaýybana onuň görküne maýyl bolduk, eger-de suratyny görsek has äşgär bordy, ýagny siziň magtaýan gözeliňiziň bir gözi gyşyk bolsa-da, bir gözi şully bolup, jikgesi şorlap dursa-da, siziň hatyraňyz üçin biz ony islendik mynasybyýet bilen ykrar edip bileris.

– Onuň gözi şully dagy däl, porsy haýwan! – Don Kihotyň kalbynda gazap alawlaýar, ol haýkyrdy. – Onuň gözünden çorbasy däl-de, nur akýar, ol asmandan

inen melek, ondan müşki-anwar ysy gelyär. Gözi çaşam däl, ýagyrnysy hükgem däl, edil guadarmanyň buz iňňesi ýaly syrdam. Elhenç masgaraçylykly jümleleriňiz üçin, men entek siziň gözüňize görkezerin! Çünki siziň asmandan inen meniň hökmürowanyma hapa diliňizi ýetirdiňiz!

Ol sözüni tamam edip naýzasyny gezäp şeýlebir gahar-gazap bilen gürründeşine bakan atyldy, eger-de Rosinant ýolda büdremedik bolanda, täjiriň jany jähennem bolaýmalydy. Rosinant täjire ýetmän ýykyldy, üstündäki tüwdürilip honda düşdi: turjak boldy, bolmady – naýza, gylyç, galkan, şpor, tuwulga, gadymy ýarag esbaplary oňa götertmedi. Ol turjak bolup, dyza, urnup ýatyşyna gygyrýardy:

– Saklanyň gözgyny züwwetdinler, ýigrenji mahluklar, garaşyň! Çünki men öz günäm zerarly däl-de, atym sebäpli ýykyldym.

Ine, onsoň ýuwaşlygy bilen tapawutlanmaýany görnüp duran gatyr sürüji şindem atdan agdarylanyň özlerine gargap ýatanyna çydaman, bardy-da, onuň naýzasyny alyp iki döwdi, saldamly bir bölegi bilen Don Kihotyň ýagyrnysynyň gözüne çekip başlady, edil ýöne desse bugdaý döwýän ýaly edäýdi. Täjirler hyzmatkäri köşeşdirmäge hem jenaby öz gününe goýdurmaga jan çekdiler, emma hyzmatkär kalbyndaky gahar köşeşýänçä ony ýençdi: ol naýzanyň bir bölegi döwülse, ikinjisini alyp, ýere bagryny berip ýatan betbagt rysary saýgylaýardy. Rysar bolsa elhenç ýenjilip ýatanyna garamazdan, birden hem dek ýatman asmanyň, zeminiň adyndand bu ganhorlardan ar aljakdygyna ant içýärdi.

Gatyr sürüji urup-urup ýadansoň, täjirlerem tä gaýdyp gelyänçäler hezil gürründen, garyp hem kemsiz ýenjilen rysaryň bolşundan gürrüň şaýyny tutansoňlar, öz ýoluna gitdiler. A rysar ýerinden galjak bolup dyzady, emma sagat wagty ýerinden galyp bilmedik rysar it ýaly ýenjilip, öldüm halyna eltilensoň nädip galyp bilsin? Her näme-de bolsa ol özüne bagtly bolup göründi, sebäp aty zerarly düşen bi bişeykel ýagdaýyny jahandar rysarlaryň adaty başdan geçirýän wakasy hasap etdi. Ýöne görgüli näçe jan etse-de, turup bilmeýärdi, urunýardy, horlanýardy, garasaý, bir halta süňk bolup guma bulaşyp ýatyrdy.

V BAŞ

Munda biziň rysarymyzyň başdan geçiren külpetleri baradaky hekaýat dowam edýär.

Gozganmaga mejalynyň ýokdugyna göz ýetiren rysar öz adaty ulanýan çäresine ýüz urmagy makul bildi: ol okan romanlarynyň içinden şuna meňzeş bir wakany ýadyna salmaga synandy, onuň alasarmyk hakydasynda bolsa, Balduin bilen markiz Mantuanlynyň, ýagny Karlottanyň dagda Balduini ýaralan wakasy düşdi, bu taryha çagalar beletdi, otüki taryhy wakany hakykatdyr öýdýän, garrylaryň ýanynda has ýatkeş ýaşlaram bilýärdi, aslynda ol taryham Muhammet hakyndaky toslamalardan enaýy däl. Don Kihot öz düşen ýagdaýy bilen şol taryhyň arasynda nähilidir bir umumylyk tapdy hem güýçli tolgunmadan ýaňa iki ýanyna togalanyp, bir mahallar Tokaý Rysarynyň aýdan sözlerini eşidiler-eşidilmez gaýtalap ugrady:

Gel ýanyma, gel, hanym.
Bölüş meniň derdimi!
Eşit meniň perýadym
Çekdirme-de jebrimi,

Ol romansyny dowam edip, başky setirlere ýetdi:

Eý, hökümdar Mantuanly,
Agam hem-de patyşahym!

Haraza bugdaý eltip, degirmenden gaýdyp gelýän obadaşynyň ýoly onuň üstünden düşdi, ol ýere bagryny berip, bir kişiniň ýatanyny görüp, oňa näme bolýanyny, niresiniň agyrýanyny, neçüýn beýle zar-zar ýyglaýanyny sorady. Elbetde, Don Kihot ony agasy markiz Mantuanly hasap edip, romansda bolşy ýaly jikme-jiklik bilen şahynşahyň oglunyň öz öweý ejesine aşyk bolşundan, bedibagt söýgüsinden gürrüň berip başlady. Daýhan haýran galyp, samahyllamalaryna diň salyp, onuň ýüzünden döwlen demir nikaby aýryp, ýüzüniň çaňyny süpürişdirdi, şondan soň obadaşyny tanap, oňa ýüzlendi:

– Jenap, Kihado! (Şindi aklyndan azaşmanka, şindi ortahal idalgodan ykmanda rysara öwrülmänkä, onuň ady şeýledi) Kim sizi beýle ýençdi?

Emma Don Kihot onuň ähli sowalyňa şol romansyň bölekleri bilen, ýagny goşgy bilen jogap gaýtardy. Şondan soň ýuka ýürek daýhan onuň ýaralanandygyna-ýaralanmandygyna ymykly göz ýetirmek üçin örän seresaplyk bilen demir döşlügini, eginligini aýyrdy, emma gan akyp duran ýara-da, sypjyrygam tapmady. Ol ony emaç bilen ýerinden galdyryp, eşekden gowy ulag ýok diýip pikir edip, ony atyna däl-de, eşegine mündürdi. Soňundan ýaragesbaplaryny, hatda naýzasynyň döwüklerinem çöpleşdirip Rosinantyň eýerine baglap, hamana üstüne rysar müneni üçin agyr pikire batan ýaly gamgyn eşegiň nogtasyndan iýdip ugrady, eşek bolsa agyr oýlara gark bolup, rysaryň samahyllamalaryny gulagynyň duşundan geçirip, oba bakan dikgirdäp ugrady. Don Kihotam agyr pikire gark bolup, gaňnada zordan ýykylman barşyna, wagtal-wagtal öwhülläp uludan bir dem alýardy weli, agzyndan çykan howur asmany ýalap gaýdýardy, şol sebäplem daýhan ýañadan onuň niresiniň agyrýanyny soramaga mejbur boldy, emma Don Kihotyň gulagyna hamana öz ýörişlerine çalymdaş warsakyny hut şeýtan onuň gulagyna pyşyrdayan ýalydy. Ol eýýäm Balduini unudyp, Alkaýda Rodrigo de Narwaesiň mawr Abindarresi ýesir alyp öz galasyna getirişini ýadyna salyp gelýärdi, haçanda daýhan oňa ýagdaýyň niçik, özüni duýuşuň nähili diýip sorag bereninde, Don Kihot oňa birçak okan romanynyň gahrymany, ýagny Horhe de Montemaýoryň «Diana» romanynyň bir wakasynda bolşy ýaly ýesir düşen Abanserrahyň Rodrigo de Narwaese ýüzlenişi ýaly ýüzlendi. Ol mawryň taryhyny özüne şeýlebir ussatlyk bilen ýabşyrdy weli, patarrakysyny diňläp gelýän daýhan, ençeme ýola şeýtanyň adyny agzamaly boldy: onuň yzy kesilmeýän patyrrakysy daýhanda obadaşy Don Kihotyň jypdyrandygyna kepil geçdi. Onuň tükezzibanyndan basymrak dynmak maksady bilen daýhan ädimini ýygjamlatdy. Don Kihot pikirini jemledi:

– Jenap Don Rodrigo de Narwaes, siziň aly hezretiňize äşgär bolsun, meniň size gürrüň beren owadan Harifam hut jadylaýjy Dulsineýa Toboslydyr, şonuň hatyrasy üçinem men entek dünýäde hiç kimiň görmedik, hiç kimiň görmejek edermenligini etdim, edýäriň hem etjekdirin – diýdi.

Daýhan oňa şeýle diýdi:

– Wah, işim gaýtdy, siziň aly hezretleriňiz! Düşüniň ahyry, jenap, men hiç hili don Rodrigo de Narwaesem däl, markiz Mantuanlam däl, men bary-ýogy siziň obadaşyňyz Pedro Alonso. Siz hem hiç hili Balduinem däl, Abindarsem, siz hormatly idalgo, jenap Kihana.

– Men özümiň kimdigimi bilýäriň. – Don Kihot garşy çykdy. – Meniň size gürrüň beren gahrymanlarym-a beýle-de dursun. Pereňistanyň on iki pýeri bilenem, şeýle-de şöhratly doňuz är bilenem adymy çalşyrmaga hukugym bar, çünki olaryň üýşüp görkezen gahrymançylyklary, ýekelikde görkezen gahrymançylyklary hiç bir babatda meniňki bilen deňleşip bilmez. Olar şunuň ýaly söhbetler bilen gijara öz obalaryna golaýladylar: Idalgo gaňňada zordan otyrdy, daýhan onuň bilen göz-görüm bolup oba barmagy oňlaman, hiç kim görmez ýaly, itler üyrmez ýaly kemsiz garaňky düşýänçä garaşmagy makul bildi. Garaňky kemsiz düşensoň, ol göni Don Kihotyň öýüne ugrady, o taýda bolsa bu mahal howsala höküm sürýärdi, öý hojalykçynyň Don Kihotyň ýürekdeş dosty ruhany hem dellek bilen gepleşýäni eşidilýärdi:

– Ýeri siz, Allanyň sadyk guly Pero Peres, (ruhanyň ady şeýledir) meniň jenabymyň düşüp ýören külpetlerine näme diýersiňiz? Atyny, galkanyny, naýzasyny, ýarag-esbaplaryny alyp ýitip gidenine, ynha indi, üç gündür. Meniň maňlaýym nähili gara eken! Herhal men bir zady aýdyp biljek, ölmegiň hak, dirilmegiň hak bolşy ýaly, meniň jenabymyň nätelsiňmiş rysar kitaplaryny okap-okap aklyndan azaşandygy hak. Indi oýlanyp otursam, ýadyma düşýär, ol ençe gezek özi bilen özi gürrüň edip, başdangeçirme agtaryp jahandar rysar bolup dünýäni gezmek barada kân arzuw edipdi. Meniň jenabymy zirek aklyndan jyda düşürüp jynlyradan bu kitaplary, goý, Iblis hem Waorawwa güm etsin! Sebäp tutuş Lamançada beýle hoşgylaw kişini tapyp bolmaz.

Rysarymyzyň ýegençesi gürrüňiň yzyny alyp göterdi.

– Jenap Nikolas, biler bolsaňyz, meniň daýymyň bi nejis kitaplary iki gije-gündizläp okan mahallaram boldy. Soňundanam ol romanlary bir gapdala taşlap, gylyjyny eline alyp, tä ysgyn-mydary gidýänçä diwary gylyçlap: «Her biri diňe barabar dört sany depegözi öldürdim» diýýänini kân eşidipdim. Joralanyp akyp duran derini ol gan hasaplap, söweşde ýaralandym diýýärdi. Halys lüti çykansoň bir saplaw sowuk suwy başyna çenip, dynç alýardy, birneme ynjalýardy, onuň pikirçe, ol ýöne-möne suw bolman, gudratly dermanmyş! Tapýan zadyny görüň, onam oňa Alkifmi ýa Paf-pifmi, garaz wepaly dosty ak jyn getirip berýämiş.

– Men hem şol pikirde. Men size söz berýäriň, hut ertiriň özünde şeýle bir keramatly tomaşa ederin: gaýdyp bu kitaplar hiç kime zeper ýetirip bilmez ýaly, oda ýakmaga höküm ederin.

Daýhan bilen Don Kihot bu gürrüňiň baryny daşarda eşitdi, daýhan şol bada öz obadaşynyň başyna nähili belanyň gelenine akyl ýetirip, gaty-gaty gygyrmaga durdy:

– Siziň jenabyňyz! Jenap Balduine gapyny açyň hem agyr ýaralanan markiz Mantuanla hem jenap Abindarresi ýesir alyp gelýän Anteker alkaýdy edermen Rodrigo de Narwaesi garşy alyň!

Daýhanyň gohuna ählisi ylgaşyp çykdy, erkekler basym öz dostuny, aýallar bolsa eşegiň üstünde zordan oturan daýysyny we jenabyňy görüp, ony gujaklamaga başladylar. Don Kihot:

– Saklanyň! Men atym zerarly agyr ýaralandym. Meni derhal düşegime alyp baryň-da, mümkin bolsa, ýaralaryma melhem eder ýaly akyllý urganduny çagyryp geliň – diýdi.

– Nähili betbagtlyk! Meniň hojaýynymyň bir belanyň üstünden barandygyny ýürejigim duýup durdy. – Öý beýemçisi yzyny üzmän gürlemäge durdy. – Eşekden düşüň bakaly, siziň aly jenabyňyz, biz Pogandasyzam